

DE TERUGKEER VAN DE TRIDENTIJNSE MIS

Scriptie
Bachelor Theologie Levensbeschouwing

Student: Tomas van Driel
Studentnummer: 2050782
Fontys Hogeschool Theologie Levensbeschouwing
Amsterdam

Juli 2008

Docentbegeleider: Piet Hoogeveen

Inhoudsopgave

Woord vooraf	3
Inleiding	5
Hoofdstuk1	
Het Concilie van Trente en haar misliturgie	
1.1 Historische blik op het concilie van Trente.....	9
1.2 Theologie en Geloofsleer van de H. Mis volgens Trente.....	12
1.3 De Ordo Missae van Trente.....	14
1.4 Ontwikkelingen tot en met de Ordo Missae van 1962.....	16
Hoofdstuk 2	
Actuosa Participatio	
2.1 Geschiedenis van de deelname van de gelovige aan de Misliturgie.....	19
2.2 Liturgische lichaamshouding.....	20
2.3 Deelnemen aan het offer.....	22
2.4 Vaticanum II en de Tridentijnse mis.....	22
Hoofdstuk 3	
Trente in het licht van Vaticanum II	
3.1 Liturgische continuïteit en discontinuïteit.....	26
3.2 'Oriëntatie'.....	39
3.3 Het Motu Proprio van Benedictus XVI.....	41
Hoofdstuk 4	
Tot besluit	
4.1 Samenvatting.....	44
4.2 Conclusie.....	46
Literatuur	50
Bijlagen	52

WOORD VOORAF

*(Es geht) nicht um romantische Flucht ins Alte,
sondern um das Wiederentdecken des Wesentlichen,
in dem christliche Liturgie ihre bleibende Richtung ausdrückt*
Joseph Kardinaal Ratzinger¹

Toen ik besloot om voor mijn bachelorscriptie de Tridentijnse H. Mis te onderzoeken, wist ik nog helemaal niet wat deze inhield. Om mij meer in te leven in deze materie, heb ik in de St. Agnes Parochie te Amsterdam-Zuid kennis gemaakt met kapelaan M. Knudsen (FSSP; Fraternitas Sacerdotalis Sancti Petri). Ik heb meerdere malen de viering van de H. Eucharistie meegevierd volgens de liturgievorm die ontstaan is naar aanleiding van de decreten van het van het concilie van Trente.

Mijn eerste indruk van de H. Mis in deze vorm kan ik het best weergeven met het woord 'afstandelijk'. Ik heb het geheel vooral op mij inlaten werken. Naarmate ik mij in de tekst van de gebeden en de sfeer van de viering verdiepte ging voor mij een bijzondere dimensie open. Door mijn verdieping in de liturgiegeschiedenis en de theologie heb ik zelf meer bewondering gekregen voor de Mis in zijn Tridentijnse vorm.

Het heeft mij ook aangezet om na te denken over mijn eigen geloof en over de vraag hoe ik in het geloof en de beleving van de H. Eucharistisch sta. Het heeft mij bewuster gemaakt van het belang en de bijzondere dimensie die de viering van de H. Eucharistie opent.

De H. Eucharistie is volgens mij de uiting van het daadwoord (Hebreeuws: 'debar'). Het Woord van God, dat gedaan moet worden: "Haec quotiescumque feceritis, in mei memoriam facietis" (telkens als gij dit doet, zult gij het doen tot gedachtenis aan Mij). Woord en daad van God en van de mens vinden in de Eucharistie plaats en doen het gelovige volk intreden, bewustworden en delen in het mysterie van God.

Voor mij is het van belang dat het Woord daad wordt en dat het handelen van de Kerk in de liturgie zo gebeurt, dat het handelen van Christus centraal gesteld kan worden in het leven van alle dag.

Gaandeweg mijn onderzoek heeft Pater Michael Herm (c.p.; congregatio passionis) mij geholpen bij het bestuderen van het boek 'Der Geist der Liturgie' van Joseph Kardinaal Ratzinger. Hartelijk dank hiervoor.

¹ Joseph Ratzinger, Benedikt XVI, *Der Geist der Liturgie. Eine Einführung*, Freiburg e.a. 2006, blz. 72.

De H. Misse

*Hier bloeit de boom des Levens dagh aen dagh.
Hier rust de ziel van 't ydele bejagh.
Hier toomt de geest het vleesch zijn dartelheden.
Hier antwoordt Godt op zuchten en gebeden.
Hier wischt Hy af de tranen in der noot.
Hier leeft het hart in troost: hier sterft de doot.
Hier geeft u Godt den voorsmaeck van 't onsterflijck,
oock van Zichzelf, door 't offeren verwerflijck.*

Vondel: Altaergeheimenissen.

INLEIDING

Op 7 juli 2007 verscheen het langverwachte en in sommige kringen gevreesde Motu Proprio 'Summorum Pontificum' van paus Benedictus XVI over het gebruik van het Missale Romanum (Tridentijnse liturgie) uit 1962, naast de vernieuwde liturgie van Vaticanum II uit 1969.²

Naar aanleiding van het verschijnen hiervan ontstonden er op verschillende niveaus binnen de rooms-katholieke wereld en daar buiten discussies of dit nu wel of geen goed plan zou zijn. Werden hiermee geen vraagtekens gezet bij de verworvenheden van het tweede Vaticaans concilie, gelet op de door velen als achterhaalde beschouwde ideeën van het concilie van Trente (1545-1563).

Sommige reacties neigden naar euforie, andere waren juist sterk anti.

Op het Internet verschenen promotiefilmpjes voor het Motu Proprio. In diezelfde tijd stuurden de Dominicanen in de Nederlandse kerkprovincie hun brochure 'Kerk en ambt' rond waarin ook nagedacht werd over liturgie en het kerk-zijn in deze tijd. Hun ideeën stonden juist weer haaks op het Motu Proprio over de Tridentijnse liturgie.

Mede door deze discussies die ontstaan zijn naar aanleiding van het Motu Proprio van paus Benedictus XVI, ben ik geïnteresseerd geraakt in het onderwerp. Ik wilde meer weten over het concilie van Trente en wat de Tridentijnse (mis)liturgie inhoudt.

In deze bachelorscriptie wil ik dus onderzoeken waar het concilie van Trente en haar decreten voor staan en wat die voor uitwerking hebben gehad op de Misliturgie en op de liturgische ontwikkelingen in de eeuwen na dit concilie. Met deze scriptie wil ik mij ook mengen in de discussie over het gebruik van het Missale Romanum uit 1962 in deze tijd.

In zijn Motu Proprio 'Summorum Pontificum' heeft paus Benedictus XVI in grote lijnen uitgelegd wat de liturgische geschiedenis is van de 'forma' (de vorm) van de eucharistie volgens Trente.

Hij meldt hier dat de pausen tot nu toe allen zich ingespannen hebben opdat "in de kerk van Christus aan de Goddelijke Majesteit een waardige eredienst wordt opgedragen 'tot lof en eer van zijn naam' en 'tot welzijn van heel zijn heilige kerk'".³ En ook om het geloof door te geven aan de volgende generaties, "want de regel van het gebed (Lex orandi) van de kerk beantwoordt aan de regel van het geloof (Lex credendi)".⁴

In de zevende eeuw heeft de Heilige paus Gregorius de Grote (590-604) opdracht gegeven om de liturgie van het heilig Misoffer en van het goddelijk officie zoals die in Rome gebruikelijk waren vast te leggen en te bewaren zodat "niets boven de eredienst aan God kan worden gesteld"⁵. Zijn opvolgers en met name de heilige paus Pius V (1566-1572), die de liturgie na het concilie van Trente wist aan te passen, hebben de zorg voor de liturgie met pastorale ijver bekeken en vernieuwd.

Na de invoering van het deels vernieuwde altaarmissaal van 1969, bleven er groepen

² 'Het Heilig Misoffer', de onveranderlijke gebeden volgens het missale Romanum van de Zalige paus Johannes XXIII, Nationale Raad voor Liturgie, 's Hertogenbosch 15 augustus 2007. Daarin ook het Motu Proprio: blz. 5-11.

³ 'Het Heilig Misoffer', Blz.5.

⁴ 'Het Heilig Misoffer', Blz.5.

⁵ 'Het Heilig Misoffer', Blz. 7.

gelovigen (met liefde), aldus nog steeds het Motu Proprio, vast houden aan de liturgie zoals deze was vastgesteld in 1962. En om deze groep gelovigen niet buiten de rooms-katholieke kerkgemeenschap te sluiten heeft paus Johannes Paulus II om pastorale redenen in 1984 zijn Motu Proprio “Quattuor abhinc annos” geschreven. En in zijn Encycliek “Ecclesia Dei Adflicta” wees hij de bisschoppen erop dat die groepen die gebruik wilden blijven maken van het Missale Romanum, alleen de herziene versie uit 1962 diende te gebruiken.⁶

Paus Benedictus XVI benadrukt in zijn Motu Proprio van 2007 dat naast de ‘forma ordinaria’, dat is het altaarmissaal uit 1969 dat normgevend is voor de rooms-katholieke liturgie, ook de ‘forma extra ordinaria’, de buitengewone vorm (Missale Romanum uit 1962; de aangepaste Tridentijnse liturgie) gebruikt kan worden door die groepen die binnen de Rooms-katholieke Kerk die er gebruik van willen blijven maken.

Deze beide ‘formae’ zouden bovendien een vruchtbare uitwerking op elkaar kunnen hebben. In plaats van een breuk als het gevolg van het herstelde gebruik van de Tridentijnse mis in de geloofsgemeenschappen, zouden deze beide ‘formae’ vruchtbaar kunnen zijn voor de geloofsgemeenschappen. Het is wel van groot belang dat er respect en wederzijds begrip heerst. Beide ‘formae’ hebben bestaansrecht. De beide ‘formae’ zijn verschillende uitingen van de kern, de bron en het hoogtepunt van het christelijk leven. Van belang is wel dat de Tridentijnse Misliturgie de buitengewone vorm zal zijn naast de gewone vorm, die gehandhaafd zal blijven.

In 1962 heeft de Zalige paus Johannes XXIII met pastorale zorg de Tridentijnse liturgie enigszins aangepast. Deze aanpassing bestond buiten enkele tekstuele wijzigingen vooral uit een hervorming van het Paastriduüm. Met name de anti-Joodse teneur in de teksten uit de liturgie van Goede Vrijdag en andere teksten werden met het oog op de oecumene verwijderd dan wel aangepast. Tijdens het tweede Vaticaanse concilie (1962-1965), zijn de liturgie van het H. Misoffer en het goddelijk officie verder vernieuwd. In 1969 kwam het nieuwe Romeinse altaarmissaal uit, dat over heel de wereld zijn intrede deed. Rond het tweede Vaticaanse Concilie in de jaren zestig van de twintigste eeuw heeft de beweging voor de vernieuwing van de Rooms-katholieke liturgie de boventoon gevoerd. De liturgische beweging, die al vanaf de jaren twintig van diezelfde eeuw vernieuwing in de misliturgie propageerde, kreeg naarmate het concilie naderde een steeds grotere stem in het debat. En in de tweede zittingsperiode van dit concilie, eind 1963, toen over de liturgie werd beslist, zijn er een groot aantal van de ideeën van de liturgische beweging in overweging genomen en overgenomen.⁷

Maar naast de bewegingen, die er voor en tijdens het tweede Vaticaanse Concilie waren, die voor vernieuwing van de liturgie pleitten, was er ook een aantal bewegingen die juist tegen de liturgievernieuwingen van Vaticanum II waren en vast wilde blijven houden aan de decreten van het concilie van Trente. Met name na afloop van het tweede Vaticaans Concilie gingen deze bewegingen kritiek uiten op de constituties en decreten van dat concilie.

⁶ ‘Het Heilig Misoffer’, Blz.7.

⁷ Periode van het *Tweede Oecumenische Vaticaans Concilie*
<http://www.rkddocumenten.nl/dossier.php?dossier=4>

De bekendste 'tegen'-bewegingen zijn de Sociëteit van Pius X en de St. Petrusbroederschap.

De Sociëteit van Pius X, onder leiding van de Franse bisschop Lefebvre, is door paus Paulus VI in 1968 buiten de Rooms katholieke gemeenschap geplaatst. Ze weigerde de besluiten die er genomen waren op het tweede Vaticaans Concilie over te nemen en te praktiseren. Tevens had Lefebvre zonder toestemming van Rome, op eigen initiatief, bisschoppen gewijd.

Mildere kritiek op de liturgievernieuwing was er ook: "zo achtte men de nieuwe liturgie wel te rationeel, celebraal, ten koste van rituele kwaliteiten als empathie, lichamelijkheid, festiviteit, aandacht en plek voor lijden, dood, mysterie, kosmos et cetera".⁸ Men vond dat de katholieken werden ontdaan van de eeuwenlange liturgische tradities. Men vond dat de sacraliteit, kosmologie en esthetiek waren weg geredeneerd. Maar in de grote discussie raakten deze meningen uit de tegenbewegingen steeds meer ondergesneeuwd en leken zo van het discussietoneel te verdwijnen. Wel heeft paus Johannes Paulus II in 1988 in zijn Motu Proprio 'Ecclesia Dei Adflicta' de bisschoppen aangespoord om het Missale Romanum van 1962 weer onder de aandacht te brengen van de gelovigen die de liturgie wilden vieren van dit Missale Romanum. Maar zeker in Nederland heeft deze oproep bij de priesters en in de parochies eigenlijk nauwelijks gehoor gevonden.

In het verlengde van deze ontwikkelingen en na het Consistorie van kardinalen in 2006 geraadpleegd te hebben, heeft paus Benedictus XVI zijn Motu Proprio 'Summorum Pontificum' geschreven waarin hij het algemeen gebruik van het Missale Romanum uit 1962 toestaat zonder hiervoor bijzondere toestemming te vragen aan de betreffende bisschop, wat voorheen de regel was. Dit heeft er toe geleid dat er in verschillende steden in Nederland op verzoek van plaatselijke gelovigen door de bisdommen, kerken zijn aangewezen waar de Eucharistische liturgie gevierd wordt volgens het Missale Romanum uit 1962.

In zijn artikel 'Over de historische referentie in de rooms-katholieke "Hervorming- van - de- hervormingsbeweging"' stelt Paul Post dat de tegenbeweging sterker wordt naarmate de moderniteit oprukt in steeds meer lagen van het leven." In die context van bedreigende verandering wordt de traditie gekoesterd." Hierin wordt een vorm van houvast gezocht in de woelige tijden.⁹

Rond de millenniumwisseling verschijnen er verschillende documenten over de liturgie. Ze benadrukken een vernieuwde blik op liturgie en liturgisch geloof. In deze documenten worden de liturgie en de gedachten over de liturgie van voor Vaticanum II als een soort voorbeeld gesteld. Hierin ligt het motto verscholen dat het verleden lessen in zich draagt voor het heden. Deze tendens lijkt ook een tegenbeweging te vormen tegen het huidige moderne/ postmoderne.¹⁰

De sacrale en esthetische waarden die de liturgie behelst worden weer benadrukt en op de voorgrond geplaatst. Het liturgische heden wordt als verstoring van het liturgische

⁸ Paul Post, 'Over de historische referentie in de rooms-katholieke "Hervorming- van - de- hervormingsbeweging"' in *Jaarboek voor liturgie-onderzoek*, 20 (2004) 73-88, Blz. 79.

⁹ 'Over de historische referentie', Blz. 79

¹⁰ Ibidem, Blz. 84.

verleden gezien.¹¹

In deze scriptie wil ik aan de hand van historisch onderzoek een antwoord formuleren op de vraag: Wat is de Tridentijnse Misliturgie en kan deze als ‘forma extra ordinaria’ bestaan naast de ‘forma ordinaria’?

In hoofdstuk één zal ik onderzoeken wat de voorgeschiedenis is die geleid heeft tot het concilie van Trente. Verder bekijk ik de theologie en de geloofsleer aangaande de H. Mis en de Eucharistie zoals die tijdens het concilie van Trente naar voren zijn gekomen. Ook zal ik de liturgie van het ‘Heilig Misoffer’ die naar aanleiding van de besluiten van het concilie van Trente is ontstaan, bekijken.

In hoofdstuk twee ga ik in op de participatie van de gelovigen in de misliturgie in de periode van Trente tot aan het concilie van Vaticanum II. Ik stel mij verder de vraag wat er toe geleid heeft dat er tijdens het Tweede Vaticaans Concilie besloten is om af te stappen van de misliturgie van Trente en een herziening hiervan in te voeren. Ik bekijk wat de verworvenheden zijn ten opzichte van de Tridentijnse misliturgie of wat juist als een gemis kan worden ervaren bij de vernieuwde liturgie van Vaticanum II.

Hoofdstuk drie staat in het teken van het Motu Proprio van Benedictus XVI en het vieren van de H. Eucharistie volgens de liturgie van de Tridentijnse H. Mis in de huidige tijd. Hier wil ik de beide ‘formae’ van dichterbij bekijken om te zien waar continuïteit en waar de discontinuïteit te zien is tussen beide ‘formae’.

Tot besluit zal ik in hoofdstuk vier mijn onderzoek samenvatten om via deze stappen tot beantwoording te komen van de vraag: wat is de Tridentijnse misliturgie en kan deze als ‘forma extra ordinaria’ bestaan naast de ‘forma ordinaria’?

¹¹ ‘Over de historische referentie’ Blz. 86.

HOOFDSTUK 1

HET CONCILIE VAN TRENTE EN ZIJN MISLITURGIE

1.1 Historische blik op Trente

In de eeuwen voorafgaand aan het concilie van Trente (1545-1563) bestond er veel diversiteit in de liturgie, onder andere vanuit onwetendheid en verschillende theologische en liturgische interpretaties. De clerici gebruikten niet alleen verschillende liturgische rollenboeken (de boeken die verbonden zijn met de liturgische rollen, zoals het Lectionarium voor de lector, het Evangelarium voor de diaken en het Missaal voor de presbyter/ priester), maar er bestonden ook verschillende versies van. Het was mogelijk dat in een kerkgebouw, op hetzelfde moment, H. Missen volgens verschillende vormen (bijvoorbeeld vormen van bepaalde ordes en congregaties of uit bepaalde landstreken) werden gevierd. De verschillende versies van de liturgische rollenboeken zijn in de loop van de eeuwen samengesteld onder invloed van diverse liturgische vormen en nationale en regionale liturgische gebruiken en tradities.

Paus Innocentius III (ca. 1160-1216) ontwierp een 'versimpelde' liturgie, de zogenaamde Curieliturgie. Deze vorm werd gezien als de optimale en ultieme vorm van liturgie. Door de snelle opkomst van de bedelorde van de Heilige Franciscus van Assisi die de geestelijkheid opriep om rond te gaan trekken om het evangelie van Jezus Christus te verkondigen, verspreide zich de Curieliturgie. Het was te ingewikkeld om deze op reizen al die verschillende rollenboeken mee te nemen. Dit leidde ertoe dat de verschillende liturgische rollenboeken samen werden gevoegd in twee verschillende boeken: het missaal en het brevier.

In de loop van de middeleeuwen verschuift het accent in de liturgie van het verheerlijken van God, naar het sterken van de levenden en overledenen. De idee verspreidde zich, dat wanneer er 'votiefmissen' (missen om een bepaald doel te verkrijgen) werden opgedragen en deze 'plechtig' werden bijgewoond door de gelovigen dat er 'geestelijke vruchten' te verdienen waren voor de eigen ziel en voor de zielen van de overledenen. Deze praktijk viel in de smaak en groeide sterk.

Er werden lijsten bijgehouden welke 'geestelijke vruchten' er aan de betreffende votiefmissen verbonden waren. Ook ontstonden er reeksen van votiefmissen. (Men moest bijvoorbeeld in een bepaalde frequentie votiefmissen laten opdragen om een bepaalde 'geestelijke vrucht' te verkrijgen.) Deze praktijk werd in de loop van de middeleeuwen, normgevend. Dit had tot gevolg dat er speciale misformulieren kwamen voor deze votiefmisreeksen. Voor iedere votiefmis van een reeks, stond afzonderlijk ook een 'geestelijke vrucht', men moest alleen maar aanwezig zijn tijdens de mis. De idee van deze votiefmisreeksen kwam voort uit de geschriften van de heilige paus Gregorius de Grote (540-604) die een dergelijk fenomeen beschreef en bevorderde.

Een ander gevolg van deze votiefmisreeksen, waarvan de gelovigen dankbaar gebruik maakten, was dat het aantal clerici, die deze missen op moesten dragen explosief steeg.

Om in hun levensonderhoud te voorzien moest men verschillende missen per dag

opdragen. Daarvoor werden er in kerken verschillende zijkapellen gebouwd met altaren zodat de priesters deze missen konden opdragen. Het was niet abnormaal dat in een kerk, op verschillende altaren achter elkaar missen opgedragen werden. En dit had weer tot gevolg dat de mis maar gedeeltelijk of niet gezongen kon worden.

In 1445 en in 1455 gaf Nicolaas Cusanus (Nicolaas van Cusa), bisschop van Brixen, het bevel tot een herziening van het missaal, om dergelijke praktijken in zijn diocees te verbieden.

Deze 'massaproductie' van missen was een bron van ergernis voor iemand als Maarten Luther en andere gelijkgestemden. Zij hadden op dergelijke praktijken felle kritiek.

Dit leidde tot onbegrip en spot over de mis. Dit en andere kerkhistorische en sociale en politieke problemen van die tijd leidde uiteindelijk tot het grote schisma van de reformatie in 1517.¹²

De mensen van de reformatie, die in opstand kwamen tegen deze en andere praktijken in de katholieke kerk, vonden dat de basis van het geloof niet meer zichtbaar was door aanslibbels en regels die in de loop van de eeuwen aan de 'katholieke' christelijke leer waren toegevoegd.

Vanuit de katholieke kerk is er relatief laat een tegenantwoord gekomen. Door de tegenbeweging, die de katholieke kerk inzette om zich beter te profileren tegenover de reformatie, zijn de christelijke groepen verder uit elkaar gedreven.

Deze 'Contrareformatie' van de catholica kreeg onder meer vorm in het concilie van Trente.

Paulus III, paus van (1534-1549) kondigde op 11 juni 1542 het concilie van Trente af. Het begon in 1545 en liep tot 1563. Deze periode was verdeeld in drie blokken; 1545-1547 (49), 1551-1552 en 1562-1563. Het kwam in vijftientig sessies bij elkaar in Trente (waarvan enkele in Bologna). Gedurende het concilie werd door de concilievaarders nagedacht en gediscussieerd over de katholieke leer met het oog op een waar en 'katholiek' geloof en geloofsleven. Ook was het een poging om zich duidelijker te verzetten en te profileren tegenover het vergevorderde reformatorisch gedachtegoed. Het concilie wilde er voorzorgen dat er een duidelijke scheidslijn werd aangebracht tussen waarheden en dwalingen in de 'katholieke' leer. Het wilde er voor zorgen dat er duidelijkheid kwam over het karakter van 'het kruisoffer' en de onlosmakelijke band die dit heeft met de Heilige Mis. Het Misoffer was niet louter herinnering aan het Ene Kruisoffer zoals in sommige kringen werd gedacht. Het moest ook niet gezien worden als alleen een communieritus. Het concilie wilde bovendien dat de liturgische praktijk werd gereorganiseerd door aangeslibde gebruiken te schrappen.¹³

Want 'Lex orandi est lex credendi' (de wet van het gebed is de wet van het geloof).

Tijdens de verschillende sessies is uitvoerig gesproken over de belijdenis van het katholieke geloof (in de derde sessie). In volgende sessies is er uitvoerig ingegaan op theologische kwesties als de Heilige Schrift, de apostolische overleveringen en de rechtvaardiging.

In de dertiende sessie van het concilie van Trente (11 oktober 1551) is er gesproken

¹² J.A. Jungmann, *Missarum Sollemnia*, Nederlandse uitgave 1966 Deel 1, blz. 247- 251.

¹³ *Missarum Sollemnia*, Deel 1, Blz. 151.

over het sacrament van de Eucharistie.¹⁴ Hier werd ook in gegaan op de kritiek die de Reformatie had geuit op de katholieke leer over de Heilige Eucharistie.

Een van deze kritiekpunten was het gegeven dat veel reformatoren niet geloofden in de 'realis presentia' (de werkelijke tegenwoordigheid van Christus in Brood en Wijn). In elf canones werd in deze sessie het katholieke standpunt uitgelegd en verdedigd. De transsubstantiatieleer (de verandering van de substantie van brood en wijn in het Lichaam en Bloed) werd uiteengezet.

Op 17 september 1562, de start van de tweeëntwintigste sessie, werd de 'Doctrina de sacratissimo missae sacrificio' geformuleerd. Hier werden de leerstellingen en de canones besproken die over het 'Heilig Misoffer' gaan.¹⁵

In de verschillende sessies probeerde het concilie van Trente een pastoraal antwoord te geven op de grote impact die het schisma van de reformatie veroorzaakt had. De concilievaders wilden een poging doen tot oprechte hervorming van de kerk en het nastreven van een evangelische levenshouding bevorderen.

Maar tijdens de verschillende sessies bestond er onder de concilievaders nog het nodige verschil van mening. De besluiten die er uiteindelijk genomen zijn, zijn zeer voorzichtige weergaven van standpunten die na afloop in de eeuwen na het concilie verder werden vastgelegd en verder werden overdacht en uit gewerkt. Het concilie legde grote nadruk op de saamhorigheid en de eenheid van de kerk als antwoord op de scheuring door de reformatie. Als gevolg van de invloed van de reformatie, besteedde het concilie grote aandacht aan de formulering van de 'zuivere leer' en geloofswaarheden in de liturgie.

Het concilie van Trente benadrukte het grote belang van de catechese die in de viering van de Heilige Mis aanwezig is. Er is een 'primitief' begin gemaakt met het onderkennen van de invloed van de H. Mis op het leven in het dagelijkse bestaan. De concilievaders vonden dat men, ondanks de veranderingen door de opkomst en grote invloed van de reformatie, de kerkelijke leer en traditie zeker niet uit het oog moest verliezen. In die tijden van verwarring vond men het juist om het belang van het evangelie van Jezus Christus in de katholieke interpretatie te bevestigen en te onderstrepen.

De leer over de bedoeling van de H. Mis (Sessie 13 en sessie 22) werd als volgt in de Catechismus Romanus (die in opdracht van paus Pius V in 1566 na het concilie uitgegeven werd) benadrukt; dat het offer van de eucharistie een daad is van Christus waar de gelovigen door hun aanwezigheid aan deelnemen.

Wat betreft het Latijn concludeerden de vaders:

"Hoewel de Mis een belangrijk onderricht voor het gelovige volk bevat, waren toch de vaders van oordeel dat het niet goed is haar overal in de volkstaal te vieren".¹⁶

Het concilie vond dat het zeker geen noodzaak was dat de H. Mis in de volkstaal werd gevierd.

Later is het vasthouden aan het Latijn als liturgische taal gebruikt als 'Contra' tegen de volkstaal die door de reformatoren ingevoerd was in haar erediensten.

¹⁴ Trente Sessio XIII, Decretum de SS. Eucharistia <http://www.rkddocumenten.nl/index.php?docid=679>

¹⁵ Trente Sessio XXII, Doctrina sanctissimo missae sacreficio <http://www.rkddocumenten.nl/index.php?docid=694>

¹⁶ Trente sessio XXII, Doctrina sanctissimo missae sacreficio Hft.8 <http://www.rkddocumenten.nl/index.php?docid=6948&id=2809>

De concilievaarders van Trente waren zeker niet unaniem over het gebruik van Latijn dan wel de volkstaal in de H. Mis. Maar uiteindelijk wordt in de canones en later weer in de Catechismus Romanus het algemeen gebruik van de volkstaal in de H. Mis alsnog verboden. Daartegenover stelde zij wel dat het catechetisch karakter van de H. Mis duidelijker naar voren gebracht diende te worden door de zielzorgers. Men vond dat het gelovige volk op de hoogte moest zijn van de echte betekenis van de H. Mis en de ingesloten (rituele) handelingen. "Opdat zij die tot Christus' schaapstal behoren geen honger lijden...geeft de heilige Synode aan de herders en elke zielzorger de opdracht om vaak tijdens de viering van de Mis, zelf of door anderen, de gelezen teksten van de Mis uit te leggen en onder andere, vooral op zon- en feestdagen, het mysterie van het Hoogheilig Offer enigszins te verklaren".¹⁷

In de praktijk resulteerde dit in een 'presentator' die het volk gedurende de H. Mis op de hoogte hield wat er op het priesterkoor gebeurde om tegemoet te kunnen komen aan het verlangen van de bisschoppen om het catechetisch karakter van de H. Mis meer te benadrukken.

Na afloop van het concilie zijn de besluiten die genomen waren doorgevoerd en is er onder leiding van paus Pius V het herziene en vernieuwde Breviarium (1568) en het Missale Romanum (1570) uitgegeven.

Het Missale Romanum bevatte de 'vernieuwde' Ordo Missae die tegenwoordig de Tridentijnse mis genoemd wordt. Deze ordo gaat terug op de Curieliturgie uit de twaalfde eeuw. Men dacht overigens, door het gebrek aan historische bronnen en historisch onderzoek, dat men terug was gegaan naar de liturgie uit vierde eeuw.

Paus Sixtus V heeft op 22 januari 1588 in zijn constitutie 'Immensa' de 'Ritencongregatie' opgericht. Deze congregatie moest er op toe zien dat het Missale Romanum en de decreten van het concilie van Trente betreffende liturgie over de hele catholica werden gebruikt en nageleefd. Deze congregatie kreeg de bevoegdheid om privileges uit te geven aan bepaalde groepen die niet of gedeeltelijk hoefden te voldoen aan het Missale Romanum en de decreten van Trente.¹⁸

1.2 Theologie en geloofsleer van de H. Mis volgens Trente

Op het concilie van Trente is er gesproken over de theologie achter de H. Mis. Door de opkomst van de Reformatie die op theologisch gebied de leer van de katholieke kerk en zeker de leer over de viering van het Heilig Misoffer onderuit haalde, moest er ook op theologisch gebied duidelijkheid komen en 'uniformering' plaats vinden.

Zoals eerder gezegd, was hier binnen de catholica geen eenstemmige mening over. De discussies op het concilie leidden tot bepaalde uitspraken die vervolgens ook in de Catechismus Romanus (1566) een definitieve vorm kregen.

Deze leerstellingen benadrukten het offerkarakter van de mis. Ze benadrukten hierover dat de offers die in het oude testament werden gebracht voortekens en aankondigingen waren van het 'Ene Kruis Offer' en de H. Mis.

Deze offers van het oude testament werden gezien als 'onvermogen in zich zelf', maar

¹⁷ Over Paus Pius V http://www.katholiekederland.nl/abc/detail_objectID584081.html

¹⁸ *Missarum Sollemnia*, Deel 1, blz. 158.

zij hadden hun kracht door het geloof van het volk van Israël in de komende Messias en zijn lijdensgeheimen. Alles was een voorafbeelding "en verzinnebeeldde op veelvoudige wijze dat eene Offer van Christus, waar wij in onze H. Mis de gedachtenis van viëren".¹⁹

In de tweeëntwintigste sessie van het concilie werd ingegaan op de instelling van het Heilig Misoffer, dat het zichtbare offer is als verzoening voor levenden en doden. Ook werd gesproken over de H. Missen ter ere van heiligen.²⁰

De Catechismus Romanus (1566) leert dat het Misoffer het onbloedige offer is van het Nieuwe verbond. Dit gaat terug op Sessio XXII, over het offer van de Heilige Mis en sessie XIII over het sacrament van de eucharistie. Bij de Consecratie, 'transubstanciëren' de offergaven die de kerk brengt, het brood en de wijn, in het Lichaam en Bloed van Christus. In deze Offergaven is na de consecratie, Christus zelf aanwezig met Lichaam en Bloed. Hij brengt zichzelf hierin, op onbloedige wijze, ten offer aan God de Vader en geeft zich aan Zijn kerk ten voedsel.

Over de materie (brood en wijn) en de 'realis presentia' (werkelijke aanwezigheid) van de Levende Christus in deze materie is tijdens het concilie volop gediscussieerd, omdat er verschillende opvattingen heersten, in het bijzonder onder invloed van sommige reformatorische opvattingen, dat Christus niet werkelijk present kon zijn in Brood en Wijn, omdat Hij, tot Hij wederkomt, naar de Vader in de Hemel is opgevaaren. Maar in de Catechismus Romanus werd geleerd dat, Hij (Christus) in iedere viering van het H. Misoffer aanwezig komt en onzichtbaar leeft en werkt in Brood en Wijn.

Het mysterie en de geloofswaarheid van de 'realis presentia' in de H. Mis werd ooit als volgt omschreven: "op het Kruis verborg Hij zijne Godheid, zoo zong St. Thomas, de Engel-Leeraar, maar hier op den altaar verbergt Hij zijne Menscheheid mede' ...zoo houdt in hare H. Missen de Kerk van Christus haren goddelijken Stichter, Heiland en Pleitbezorger opgeheven in het midden van hemel en aarde als een reddings-offer van verzoening tusschen de strenge rechtspraken Gods en de vele, vele zonden-schulden der menschheid".²¹

Deze denkwijze heeft tot gevolg gehad dat het maaltijd karakter van de mis zoals dat in het vroege christendom bestond en dat de nadruk kreeg bij de Reformatie, werd verdrongen door een Heilig Offer dat aan de gelovigen en voor hun heil voltrokken werd.

Over de legitimiteit en de Bijbelse oorsprong van de H. Mis is ook gesproken op het concilie. Er werd geleerd dat de H. Mis door Christus zelf is ingesteld en gewild op het laatste avondmaal, waarin hij zichzelf offerde aan God en aan Zijn leerlingen ten voedsel gaf. Op dat moment gaf Hij Zijn leerlingen ook de opdracht om dit te blijven doen, om het Misoffer te blijven viëren, tot zijn gedachtenis en tot aanwezigstelling van Zijn ene Offer aan het kruis.

De H. Mis werd gezien als de vernieuwing en de presentstelling in het heden van het 'ene kruisoffer', omdat dezelfde offergave, Jezus Christus, de Zoon van God, wordt opgedragen. En het ene zelfde offer wordt ook opgedragen door de zelfde offeraar; Jezus Christus, de Zoon van God in zijn plaatsbekleder, de priester. "Zoo gij dan den

¹⁹ M.C. Nieuwbarn, *Het Heilig Misoffer en zijne ceremoniën*, Nijmegen 1906, blz. 15.

²⁰ Trente Sessio XXII, Doctrina sanctissimo missae sacreficio
<http://www.rldocumenten.nl/index.php?docid=694>

²¹ *Het Heilig Misoffer en zijne ceremoniën*, blz. 22.

priester de H. Misse ziet opdragen, weet dan, zoo leert de H. Chrysostomus, dat Christus' handen onzichtbaar zijn uitgestrekt, om het H. offer te voltrekken".²² Zo representeert de priester Christus die het offer voltrekt: 'in persona Christi'.

Het concilie leerde dat de Heilige Mis een voltooiing en samenvatting is van de offers die het volk van Israël gescheiden van elkaar brachten namelijk; een offer van aanbidding van God, het offer van dank voor alle gaven, het offer van verzoening tot vergeving van (dagelijkse) zonden en de straffen daarvoor en het offer van smeking voor al onze noden en die van de noden van de overledenen.

In Catechismus Romanus werd de H. Mis, Eucharistia, als genadegift (donum gratiae) (vgl. Rom. 6, 23) als dankzegging, als een waar (zo niet het grootste) sacrament van de kerk omschreven. Om samen met de andere sacramenten het 'Mysterium fidei' te vormen, omdat Christus de insteller is.²³

Het sacrament van de H. Eucharistie werd beschreven als een sacrament in twee delen; een zichtbaar deel (Brood en Wijn) en een onzichtbaar deel (Lichaam en Bloed van Christus). Er werd grote nadruk gelegd op de 'realis presentia'. Dit sacrament moest aanbeden worden, omdat het de geofferde en verrezen Heer zelf is.²⁴

Het sacrament 'des altaars', zoals Brood en Wijn ook wel genoemd werd, is wat betreft de substantie wezenlijk anders dan de andere sacramenten. Bij de andere sacramenten waar gebruik gemaakt wordt van 'substanties' zoals doopwater en chrisma-olie werkt Christus, doormiddel van de substantie. In het 'altaar sacrament' verandert de substantie en is Christus Zelf, verscholen en werkzaam in de substantie.

Dit sacrament is voedsel voor de ziel, door goddelijke genade gegeven om de gelovige ziel eeuwig te bewaren. Dit altaarsacrament geeft de gelovige ziel net zoals de andere sacramenten een gesteldheid om een christelijk leven te leven. Tevens is dit sacrament ook een 'voorsmaak', een eschatologische verwachting van de maaltijd in het hemels vaderland, dat de mensen beloofd is die Christus volgen.²⁵

1.3 De Ordo Missae van Trente

Na het afsluiten van het concilie is in 1570 door Pius V het Missale Romanum uitgegeven met de nieuwe, voor heel de catholica geldende 'Ordo Missae' (Misorde). De middeleeuwse liturgie moest worden aangepast, vanwege haar verscheidenheid in vormen en gebruiken, om zo een eenheid te creëren van de liturgie van het Heilig Misoffer. De viering van het H. Misoffer werd opgedeeld in drie verschillende fasen en deze fasen werden weer onderverdeeld in verschillende momenten en handelingen. Dit werd voor heel de kerk van Rome vastgesteld, om langs deze weg de eenheid te kunnen bewaren binnen de kerk op het gebied van geloof en liturgie. De 'Ordo Missae' of 'Het gewone van de Mis' zat als volgt in elkaar:

²² *Het Heilig Misoffer en zijne ceremoniën*, Blz.18.

²³ 'De Roomsche Katechismus' op last der H. kerkvergadering van Trente opgesteld door H. paus Pius V, in het Nederlands vertaald in 1749, uitgegeven in 1850, deel 1, Het sacrament des altaars blz. 252.

²⁴ 'De Roomsche Katechismus', Blz. 253-254.

²⁵ 'De Roomsche Katechismus', Blz. 251-257.

I Inleiding

1. Gebeden aan de voet van het altaar (schuldbelijdenis en gebeden om kwijtschelding)
2. Bewieroking van het altaar (in de plechtige Mis)

II Mis der geloofsleerlingen (Voormis)

1. Openingszangen: **Introitus** (afgeleid van de intredepsalm die rond de zesde eeuw gezongen werd wanneer de paus zijn statiekerk betrad); **Kyrie**-litanie (oorspronkelijk gezongen als litanie tijdens de processie naar de statiekerk; later vanaf het jaar 500 in de misliturgie met een eigen plek opgenomen ter ere van de H. Drievuldigheid); **Gloria** (werd in eerste instantie alleen gezongen in de nachtmis van kerstmis; paus Symmachus (498-515) heeft ingevoerd dat het ook gezongen mocht worden op zon- en feestdagen en vanaf de 11de eeuw werd het door de priesters gezongen).
2. Eerste gebed: **Collecte** (het openingsgebed en werd oorspronkelijk gebeden wanneer de gelovigen waren vergaderd voor de eredienst).
3. **Epistel** (Lezing uit een brief (epistola) van de apostelen of ander deel van de H. Schrift)
4. Koorzangen: **Graduale** (oorspronkelijk een gezang dat op de trappen (gradus) van de ambo gezongen werd; **Alleluja** (het gezang en vroeger de jubelkreet dat voorafging aan het Evangelie; **Tractus** (het gezang dat niet onderbroken wordt door een antifoon en werd gezongen als het Alleluia niet gezongen mocht worden; **Sequentia** (een gezongen en dichterlijke uiting van de les van het evangelie van de dag).
5. **Evangelie** (Lezing uit een van de vier evangeliën)
6. Preek (**Homilie**, was niet verplicht en vond daarom ook niet vaak plaats).
7. **Credo** (Geloofsbelijdenis die voortkomt uit het concilie van Nicea (325) en Constantinopel (381). Deze werd allereerst vooral gezongen in gebieden (het rijk van Karel de Grote) waar ketterijen heersten en later werd deze geloofsbelijdenis door de gelovigen beleden op zon- en feestdagen).

III Mis der gelovigen of eigenlijk misoffer (Offermis)

1 Offerande:

- a. Opdracht en zegening van brood en wijn, waaronder zang (was van oudsher de plaats waar de gelovigen hun gaven aan de priester kwamen aanbieden, voornamelijk brood en wijn en geld, voor de mis, de armen en de priester. Tijdens deze handeling werd er een psalm met antifoon gezongen (**offertorium**) dit werd de plaats waar de gelovigen opgeroepen werden om zich daadwerkelijk te verenigen met het Offer van Christus om ten volle deel te nemen aan het H. Missoffer).
- b. Bewieroking van de offergaven, altaar, priester en gelovigen als teken van eerbetoon (alleen in de plechtige mis). Dit gebruik kwam op vanaf de 9de eeuw en gold later naast het teken van eerbetoon ook als teken van het met de wierook mee opstijgen van de gebeden van de gelovigen tot God en dat Gods zegen neer mag komen op allen die het offer hebben opgedragen.
- c. Handwassing (**Lavabo** is een zeer oud gebruik, de priester moest zijn handen wel wassen nadat hij de offergaven van de gelovigen ontvangen had. Later werd aan deze handeling ook een mystieke betekenis gegeven, met als voorbeeld Ps. 25 (Vulgaattelling). Deze handwassing was ook het teken van het innerlijk reinigen van het

hart van de priester voordat hij tot de ontzagwekkende geheimen kon naderen.

d. Gebed over de offergaven (**Secreta** is het gebed over de offergaven, opdat zij tijdens de consecratie tot Lichaam en Bloed van Christus mogen worden. Werd in afzondering (secretata) door de priester gebeden in aanwezigheid van de gedoopte gelovigen, de catechumenen werden door de diaken weg geleid).

2 Plechtig (grote)dankgebed

(Vernieuwing van het Laatste Avondmaal, voornaamste en oudste deel van de mis):

a. Danklied (dankzegging): **Prefatie met Sanctus** het grote dankgebed waar alle weldaden van God in de schepping, in het oude verbond en in het Verlossingswerk werden herdacht). De oproep tot de prelatie en de canon wordt gebeden of gezongen.

b. **Canon** (opdragen van de stoffelijke offergaven voor het welzijn van kerk, paus, bisschop en medeofferende gelovigen, onder aanroeping van de heiligen; **consecratie**, opdragen van het geconsecreerde Offer, voor hen die deelnemen aan het Offer, alsmede voor de overledenen, onder aanroeping van de heiligen, lofprijzing van de H. Drievuldigheid als plechtig slot van de Canon. Rond de vijfde eeuw werd de canon ook wel hardop gezongen of gezegd, maar in de middeleeuwen wordt de canon in stilte door de priester gebeden, uit eerbied voor de consecratie woorden.

3 Communie of deelnamen aan het Offer:

a. Voorbereiding: **Pater Noster** (werd door Paus Gregorius (ca. 604) in de misliturgie opgenomen. Vredeswens; vermenging van een deel van de H. hostie met het H. Bloed; **Agnus Dei** op last van Paus Sergius (687-701) tijdens het breken van het geconsecreerde Brood gezongen omdat het breken in pontificale missen lang kon duren in verband met de vele communicerenden; vredeskus; voorbereidende gebeden).

b. Communie van de Priester (onder beide gedaanten).

c. Communie van de gelovigen (Zang **Communio**). In de eerste eeuwen werd er tijdens de communie van de gelovigen een hele psalm met antifoon gezongen. In de loop van de eeuwen is dit veranderd in de communio waar alleen nog de antifoon gezongen wordt.

d. De priester reinigt lippen en vingers.

e. Gezamenlijke dankzegging (**Post communio**) na de communie.

f. Wegzending

g. Zegen (waartoe het laatste Evangelie behoort, Joh. 1, 1-14). Paus Pius V heeft dit aan het slot van de misliturgie toegevoegd in 16de eeuw, omdat de gelovigen dit evangelie zagen als een zegen.²⁶

1.4 Ontwikkelingen tot en met de Ordo Missae van 1962

De periode na het concilie van Trente heeft volgens Jungmann de treffende namen gekregen van een periode van 'stilstand' of 'rubricistiek'. Dit omdat deze periode gedomineerd werd door de invloed van de ritencongregatie die alle initiatieven en

²⁶ 'Volksmisboek en vespereale', uitgave van de Benedictynen van Affligem (1929), blz. 19 t/m 52 en 'Het Heilig Misoffer', de onveranderlijke gebeden volgens het missale Romanum van de Zalige paus Johannes XXIII, Nationale raad voor Liturgie 's-Hertogenbosch 15 augustus 2007 Blz. 93-94.

praktijken die buiten de decreten van Trente en het Missale Romanum vielen, verbood.²⁷

Buiten de paus kon niemand wijzigingen aanbrengen in het Missale Romanum en in de loop van de eeuwen hebben de pausen ook nauwelijks gebruik gemaakt van dat 'privilege'. Paus Clemens VIII heeft in 1604 de Bijbelse zangteksten uit de Vulgaat opnieuw laten vertalen en paus Urbanus VIII heeft in 1634 een aantal hymnen herzien en toegevoegd aan de Mis en het Brevier.²⁸

Toch verschenen er ook weer 'plaatselijke missalen' met eigen verordeningen vooral aan het eind van de zeventiende en het begin van de achttiende eeuw.²⁹

De periode na Trente is ook die van de barok. Deze periode stond in liturgische, theologische en in de dagelijkse praktijk geheel in het teken van de Contrareformatie. In de liturgie van het Heilig Misoffer werd steeds meer de nadruk gelegd op de 'realis presentia' van de Levende Christus in het Eucharistisch offer. Op liturgisch en theologisch gebied komen in deze periode de scholastieke studies weer in de belangstelling. Er wordt het grote nadruk gelegd op het offer van Christus en minder op het offer dat door de Kerk wordt gebracht.

In deze periode, onder invloed van de leer van de realis presentia, neemt het communiceren van de gelovigen toe, maar weliswaar niet tijdens de mis. De kloof tussen de aanwezige gelovigen en de clerus in de liturgische vieringen neemt sterk toe en krijgt gestalte in 'het koorhek' dat kerk en priesterkoor zichtbaar van elkaar moest afscheiden.

De aanbidding van het Heilig Sacrament komt in deze periode op en wordt zelfs tijdens bijzondere H. Missen ter aanbidding uitgesteld. De liturgische handelingen en de consecratie tijdens de Mis waren niet meer het hoogtepunt, maar het aanbidden van het Heilig sacrament werd het hoogtepunt.

De kerken die in deze periode gebouwd werden zijn van binnen en van buiten monumenten van majestueuze pracht en praal en voorzien van een sacramentskapel. Deze pracht en praal zijn ook te merken aan de muziek die de feitelijke liturgische handelingen van de mis overstemt en hiermee ook de theologie en de 'voorzichtig' geformuleerde decreten van Trente.³⁰

Hierdoor dreven de gewone gelovigen ook steeds verder af van de liturgische handelingen tijdens de mis. En werden zij zwijgende (voor persoonlijke noden biddende) toeschouwers en toehoorders van het liturgisch 'schouwspel'.

In 1629 werden door kardinaal Pierre Bérulle en zijn 'Oratoire' bepleit dat de liturgie van de Mis moest worden verklaard. Hierbij werd de mis als offer van de Kerk meer benadrukt. Deze misverklaringen moesten ervoor zorgen dat mensen betrokken werden bij de handelingen van de priester in de liturgie.³¹

²⁷ *Missarum Sollemnia*, Blz. 161.

²⁸ *Missarum Sollemnia*, Blz. 159.

²⁹ *Missarum Sollemnia*, Blz. 169-170.

³⁰ *Missarum Sollemnia*, Blz. 166-168.

³¹ *Missarum Sollemnia*, Blz. 161-163

In de loop van de achttiende eeuw en aan het begin van de negentiende eeuw vond er opnieuw een hervorming plaats in reactie op de vorige periode, die sterk gekleurd was door de barok. De decreten van Trente die in de voorgaande periode enigszins op de achtergrond waren geraakt, werden weer tevoorschijn gehaald en benadrukt. Men wilde de voorafgaande bepalingen weer kritisch bekijken in het licht van Trente. Dit kwam het meest tot uiting in de liturgische muziek. De praal en de uitbundigheid in de muziek van de barokperiode werd sterk ingeperkt. Men keerde weer terug naar het Gregoriaans als liturgische muziek, waarin de Latijnse gezangen eenstemmig gezongen werden. Halverwege de negentiende eeuw is de invloed van dit herstel in alle lagen doorgedrongen.³² Dit is ook in de architectuur te zien. In de kerkenbouw die vooral in Nederland op de helft van de negentiende eeuw explosief toeneemt, neemt de Neogotiek een hoge vlucht. Deze bouwstijl grijpt terug op de late middeleeuwen en de periode rond het concilie van Trente.

Aan het begin van de twintigste eeuw is het onder paus Pius X gelukt om “de duizendjarige kloof tussen misliturgie en volk zonder allegorese, maar tevens zonder fundamentele veranderingen tenminste op redelijke wijze te overbruggen”.³³ Paus Pius X vernieuwde de gregoriaanse zang. In zijn Motu Proprio van 22 november 1903 wijst hij de kerkmuziek aan als zeer belangrijk, maar ondersteunend voor de liturgische handelingen. Hij stelt normen aan de polyfone muziek.

In zijn Pontificaat heeft Pius X de opbloei van het liturgische leven een groeispurt gegeven. De Kerk- en liturgisch-historische studies die in de negentiende eeuw opgekomen zijn, vinden een verdere opbloei onder Pius X.³⁴

In 1962 heeft de Zalige paus Johannes XXIII een herziening gemaakt op het Missale Romanum, waarin afgezien van een herziening van een aantal vertalingen van gezangen en gebedsteksten ook de teksten rond het Paastriduüm en met name die van de Goede Vrijdag-liturgie werden aangepast, omdat deze als kwetsend en discriminerend naar de Joden toe werden gezien.

Met het oog op de oecumenische ontwikkelingen worden ook andere teksten herzien.

³² *Missarum Sollemnia*, Blz. 174-175

³³ *Missarum Sollemnia*, Blz. 177 (bovenaan)

³⁴ *Missarum Sollemnia*, Blz. 177 (bovenaan)

HOOFDSTUK 2

ACTUOSA PARTICIPATIO

2.1 De deelname van de gelovige aan de misliturgie.³⁵

Al in de vroeg christelijke tijd is er gesproken over de deelname van het gelovige volk aan de liturgische viering en met name aan de vieringen van de mis. In de eeuwen voor het concilie van Trente was de deelname van het volk aan de liturgie te verdelen in drie onderdelen volgens J.A. Jungmann, namelijk in het komen en gaan van de gelovige gemeenschap, de acclamaties, de lichaamshouding.

Het komen en gaan van de gelovige gemeenschap; het klinkt voor de hand liggend, maar wanneer de misliturgie gevierd wordt in het bijzonder op zon- en feestdagen dient de gelovige gemeenschap ter plaatse hierbij aanwezig te zijn, als één gemeenschap. Over het op tijd aanwezig zijn en het niet vertrekken voor de samenkomst officieel is afgelopen is veel gesproken en nagedacht in de loop van de eeuwen. Er is al vanaf de vroeg christelijke tijd een tendens dat mensen later binnen kwamen of eerder weer weg gingen. In verschillende delen van Europa zoals in de Karolingische gebieden werd hier streng tegen op getreden. Iedereen moest op tijd als één gemeenschap aanwezig zijn wanneer het offer werd opgedragen en te blijven tot het offer opgedragen was. Om het eerder weggaan van gelovigen in de hand te houden, zijn er in de vroege middeleeuwen zegeningen en wegzendingen ingevoerd om de gelovigen aan te sporen om in ieder geval te blijven tot de zegen en de wegzending. In de middeleeuwen wanneer het de betrokkenheid bij de gelovigen sterk is teruggelopen werd er verteld dat de gelovigen aanwezig moesten zijn tussen het 'Offertorium en het Ite Missa est'. Deze tendens die steeds algemener geaccepteerd werd heeft geresulteerd in een scheiding in de liturgie van de 'Voormis' en de 'Offermis'.³⁶

De gebeden die de presbyter (priester) bad en het grote dankgebed van de canon werden ook al in de vroegchristelijke tijd tot slot 'beaamd door het volk. Hier zijn de verschillende 'antwoorden' (acclamaties) van het volk gedurende liturgie bijgekomen na een oproep van de presbyter of de diaken. Later werden deze acclamaties voor de gelovigen verplicht gesteld. Ook in de vroeg christelijke tijd werd de deelname van het volk bevorderd door het opnemen van liturgische Hymnen (Kyrie eleison, Gloria, Sanctus en Benedictus, en later 'het Credo' en het Agnus Dei). In de loop van de tijd werden deze gebeden echter eerst overgenomen van het volk door de celebranten en later gingen deze teksten naar het koor.

Het deelnemen en ontvangen van de communie werd ook onder de deelname aan de liturgie gerekend.³⁷

³⁵ *Nova et Vetera*, 25 jaar vereniging voor Latijnse liturgie, Kampen 1992. Daarin: 'Actuosa participatio' door R. Kurvers pr. blz. 277 – 281.

³⁶ *Missarum Sollemnia*, Blz. 249-250.

³⁷ *Missarum Sollemnia*, Blz. 251.

2. 2 Liturgische lichaamshouding

"Zoals de priester aan het altaar voor God staat, zo doen dat ook de gelovigen; zij zijn de circumstantes".³⁸ Het staan, was de belangrijkste lichaamshouding tijdens de misliturgie, zo blijkt ook uit het citaat van Dr. J. A. Jungmann.

In de vroege middeleeuwen gingen de gelovigen hun houdingen aanpassen aan de houding van de priester die zijn eigen houdingen had bij bepaalde onderdelen van de misliturgie. De gelovigen gingen deze houding kopiëren. Dit kwam onder andere doordat de aanwezige gelovigen niet woordelijk de liturgie konden volgen, vanwege de gebrekkige kennis van het Latijn dat de liturgische taal was. Zij wisten niet meer wat er op welk moment gebeurde. Zij probeerden op deze manier toch bij de liturgie actief betrokken te blijven.

De gebedshouding die al bekend was in de oudheid en bij andere godsdiensten was de 'orante' houding (het staan met opgegeven handen).

In de christelijke tijd is deze houding overgenomen. Men richtte zich naar het Oosten, naar de opgaande zon als symbool voor de Verrezen Christus. Hier kom ik later nog over te spreken.

In de late middeleeuwen wordt de staande gebedshouding vervangen door het knielen. Het zitten is tot aan de middeleeuwen alleen mogelijk op het 'priesterkoor' het gedeelte dat alleen bestemd is voor de clerici, (o.a. in de kooropstelling in kloosterkerken).

Daarna kwam er ook zitgelegenheid voor de prominenten en pas later onder invloed van het gedachtegoed van de Reformatie komen er banken in de kerken die ook een knielgelegenheid hebben. Het knielen van het volk tijdens verschillende onderdelen van de liturgie werd ook steeds gebruikelijker en werd zelfs de norm.

Maar de lichaamshoudingen die men tijdens de misliturgie dient aan te nemen, zijn alleen verrijkend voor het inwendige geloofsleven van de gelovigen als deze lichaamshoudingen het inwendige leven verrijken.

De priester had voor ieder onderdeel van de mis en bij de verschillende gebeden een andere lichaamshouding. Door deze verschillende lichaamshoudingen was ook duidelijk het onderscheid te zien tussen het gebed, lezingen en andere onderdelen.

In de vroegchristelijke tijd werden de gebeden spontaan door het volk beaamd en op gebedsoproepen werd spontaan antwoord gegeven. Door deze acclamaties voor te schrijven, kreeg het aanwezige gelovige volk een 'stem' tijdens de liturgie en kreeg de liturgie een dialogaal karakter (oproep en antwoord en het beamen van gebeden) bij verschillende onderdelen.

In de vroege middeleeuwen was er bij de aanwezige gelovigen zeker wel enig besef van de gang van zaken tijdens de liturgie. Men 'imiteerde' namelijk met bewuste lichaamshoudingen de priester op het 'priesterkoor'. Op deze manier volgde men toch op 'bewuste' wijze de liturgie zonder dat men deze woordelijk konden begrijpen in verband met de schaarse kennis van het Latijn wat gebruikt werd in de misliturgie. Naarmate de aanwezige gelovigen gebruik maakten van de acclamaties, werd het ook steeds vanzelfsprekender dat op bepaalde plaatsen in de misliturgie de gelovigen

³⁸ *Missarum Sollemnia*, Blz. 252.

geacht werden om in stilte (voor zichzelf) te bidden, bijvoorbeeld terwijl de priester het plechtige canongebed bad voor de gelovige gemeenschap ter plaatse en voor de kerk als geheel. Rond de achtste en negende eeuw, ten tijde van de Karolingische hervorming, maar ook in de late middeleeuwen, werden de gelovigen opgeroepen om weer bewuster 'deel te nemen' aan de misliturgie.

Aan het einde van de middeleeuwen werd door Burchard van Straatsburg opgemerkt dat de gelovigen gedurende de mis met de priester mee moesten bidden, ondanks dat zij geen Latijn verstonden of begrepen. Er was dus blijkbaar al een tendens dat gelovigen andere gebeden gebruikten tijdens het canongebed dat de priester (vaak al in stilte) bad. Zij zouden geen andere gebeden moeten gebruiken dan de priester, om het gezamenlijke offerkarakter te benadrukken. Burchard wilde dat de gelovigen weer leerden wat er tijdens de mis gebeden werd.

Het concilie van Trente wilde deze gedachten ook opnemen, maar in de eeuwen na het concilie gingen de gelovigen weer meer voor persoonlijke noden bidden tijdens de H. Mis. In de praktijk was deze wens zoals die al door Burchard werd geuit, alleen mogelijk voor de geschoolden. Het overgrote deel van de gelovigen was niet in staat om Latijn te leren en de inhoud van de mis te volgen. Andere onderdelen die wezen op de participatie aan de gebruiken in de H. Mis, zoals de in vorige eeuwen verplicht gestelde acclamaties waren in onbruik geraakt. Om de gelovigen weer innerlijk aan te laten sluiten bij de mis was er een langdurige geestelijke voorbereiding nodig. Maar over het algemeen stelde men zich tevreden met het leren van het uiterlijke verloop van de Mis.³⁹

Het grote punt van kritiek van de liturgische beweging die vanaf het begin van de vorige eeuw streefde naar liturgische vernieuwing, was het gebrek aan de bewuste deelname van de gelovigen aan het misoffer. Zij pleitte voor een hervorming van de liturgie waardoor de gelovigen bewuster deel konden nemen aan het misoffer.

Een ander punt, dat ook al speelde ten tijde van het concilie van Trente, was de functie van de leek in de liturgie. Aan het begin van de twintigste eeuw werd daar meer aandacht aan gegeven.

Door de Reformatie werd het algemeen priesterschap ("...die ons gemaakt heeft tot een koninklijk geslacht van priesters voor zijn God en Vader..." en "...U hebt hen voor onze God gemaakt tot een koninklijk geslacht van priesters, en zij zullen heersen op de aarde")⁴⁰ dat de volgelingen van Christus bezitten sterker benadrukt dan het ambtelijk, gewijde priesterschap waar de kerk van Rome sterk te nadruk op legt. De mensen van de Reformatie vonden dat de gewone gelovigen even veel rechten en plichten hadden vergeleken met het hoofd van een geloofsgemeenschap en op gelijke voet stonden, terwijl de clerici in de katholieke kerk een belangrijke en prominente plaats innamen in de gemeenschap en helemaal in de liturgie. De catholica heeft uiteindelijk bij het ambtelijk, gewijde priesterschap het zwaartepunt gelegd..

Pas tijdens Vaticanum II is er bijvoorbeeld in de constitutie over de kerk, (*Lumen gentium*) uitgebreid gesproken over de leek en diens positie in de kerk. Het concilie wijst op de taak van de leek. Zij zijn ledematen van het lichaam van Christus en verkondigen

³⁹ *Missarum Sollemnia*, Blz. 253

⁴⁰ Bijbel, Willibrordvertaling 1995, Openb. 1,6 en 5,10

Christus en dienen Hem in hun dagelijks werk en de zorg voor de naasten.⁴¹

2.3 Deelnemen aan het offer

Het communiceren van de aanwezige gelovigen onder twee gedaanten (Brood en Wijn, Lichaam en Bloed), was een punt van discussie in beide concilies (Trente en Vaticanum II).

In de vroegchristelijke tijd was het gebruikelijk dat alle aanwezigen ter communie gingen onder beide gedaanten (Brood en Wijn, Lichaam en Bloed). Maar al in de vroege middeleeuwen werd het drinken uit de Kelk voorbehouden aan de clerici. Later werd het communiceren van het Brood (Lichaam van Christus) steeds minder door de aanwezige gelovigen gepraktiseerd, waardoor zij niet meer 'deelnamen aan het offer'.

Het concilie van Trente zegt dat wanneer iemand (een leek) ter communie gaat onder één gedaante het toereikend is voor het heil.⁴²

Doordat de Reformatie het 'heilig avondmaal' instelde als de gedachtenisviering en stelde dat alle gelovigen deel konden nemen aan het maal, zijn er in de catholica ook weer stemmen opgegaan om de communie weer 'terug te geven' aan de gelovigen. Aan het eind van de negentiende eeuw en aan het begin van de twintigste eeuw werd voorgeschreven dat de gelovigen minimaal een maal per jaar ter communie moesten gaan, dat wil zeggen, nadat kinderen voor het eerst op een plechtige manier de Heilige communie ontvangen hadden.

2.4 Vaticanum II en de Tridentijnse mis

Aan de vooravond van en tijdens het Tweede Vaticaans Concilie is er onder invloed van de liturgische beweging, die al vanaf het begin van de twintigste eeuw meer participatie wilde binnen de liturgie, besloten om veranderingen aan te brengen in de misliturgie van Trente. Een belangrijke reden hiervoor is ook dat men in de periode rond het tweede Vaticaans concilie meer gebruik kon maken van rijkere historische bronnen die in de tijd van het concilie van Trente nog niet ontdekt waren. Op deze manier kon het historisch onderzoek zich richten op de periode van de derde, vierde, vijfde en zesde eeuw, waarin de jonge kerk van Rome zich (liturgische) ontwikkelde.

Tijdens het tweede Vaticaans Concilie is besloten om afstand te doen van de Tridentijnse liturgie waarin zoals eerder gezegd ook al gezocht was naar wegen tot meer participatie in de liturgie. Het tweede Vaticaanse concilie had door de vooruitgang in het historisch-liturgisch onderzoek veel meer mogelijkheden om het streven van Trente, een pastorale en historische hervorming van de liturgie, ook daadwerkelijk door te voeren door terug te grijpen op de liturgie uit de vierde eeuw, waar Trente bleef steken bij de curieliturgie van paus Innocentius III uit eind twaalfde en begin dertiende eeuw.

⁴¹ Constituties en Decreten van het Tweede Vaticaans Oecumenisch concilie, Katholiek archief, Amersfoort 1967, Constitutie over de Kerk, blz.82, punt 32 en 34.

⁴² Sessio XXI Trente, Doctrina de communione sub utraque specie et parvulorum ; hfst. 1 over de communie van de leken en de clerici <http://www.rkdocumenten.nl/index.php?docid=693&id=2750>.

Onder meer in de punten drieëndertig tot en met zesendertig van constitutie over de heilige liturgie, Sacrosanctum Concilium (1963), wordt het belang aangegeven van een goede en intense participatie (*actuosa participatio*) van de gelovigen aan de misliturgie. Hierin wordt ook het catechetisch belang van de misliturgie weer benadrukt, net als het concilie van Trente dat deed. De constitutie over de liturgie wijst er op dat God zelf tot zijn volk spreekt en Christus zijn Evangelie blijft verkondigen in de liturgie van de Mis. "Bovendien worden de gebeden welke tot God worden gericht door de priester, die als vertegenwoordiger van Christus aan het hoofd staat van de bijeenkomst, uitgesproken in naam van heel het heilige volk en van alle omstanders. En Christus en de Kerk hebben zichtbare tekenen uitgekozen die door de liturgie gebruikt worden om de onzichtbare dingen van God aan te duiden".⁴³

Het geloof van de aanwezige gelovigen wordt gevoed door het (liturgisch) handelen van de kerk. Op de weg van de liturgie wordt de geest van de aanwezige gelovigen gericht op God zodat zij binnen kunnen treden in het Goddelijke mysterie.

Om dit te bewerkstelligen zegt de constitutie dat er op een zorgvuldige manier zaken moesten veranderen in de liturgie. De structuur van de liturgie, in het bijzonder de misliturgie, moest zodanig vernieuwd worden dat de gelovigen op een eenvoudigere manier deze liturgie kunnen begrijpen.

De constitutie legt de nadruk op een rijker gebruik van de H. Schrift. Trente kende één liturgische lezingencyclus, waardoor ieder jaar hetzelfde Bijbelgedeelte in de liturgie gelezen werd. Het liturgisch lezen uit de H. Schrift moest meer aandacht krijgen en even belangrijk worden als het 'Offer'.

Het onderscheid zoals dat gegroeid was tussen 'voormis' en 'Offermis' moest verdwijnen, zodat duidelijker zichtbaar zou zijn dat de uit de Heilige Schrift God als één geheel God dank betuigt, door Christus, In de Heilige Geest.

Ook vond de constitutie over de liturgie dat er in ieder geval op zon- en feestdagen een homilie (preek) moest worden gehouden, om op deze manier de gelovigen de H. Schrift uit te leggen, om langs deze weg de gelovigen bewuster te maken van de betekenis van Gods Woord in de liturgie. De homilie moet gefundeerd zijn in de H. Schrift en de liturgie, omdat "zij de verkondiging moet zijn van de wonderbare daden van God in de geschiedenis van het heil ofwel in het mysterie van Christus, dat altijd actueel onder ons tegenwoordig en werkzaam is, vooral bij de liturgische vieringen."⁴⁴

In de catechese moet de nadruk erop gelegd worden hoe de rituele handelingen in de liturgie en het Woord van God met elkaar verbonden zijn. De constitutie wijst op het belang van een catechese die gericht is op de liturgie en de bedoeling van de liturgische handelingen.

Over de liturgische taal is de constitutie erg duidelijk. "Het gebruik van de Latijnse taal moet in de Latijnse ritussen bewaard blijven, behoudends de bepalingen van het particulier recht."⁴⁵ Het gebruik van de landstaal moet zeker ruimer ingezet kunnen worden in de sacramentele vieringen. In het bijzonder bij de Lezingen ziet de constitutie

⁴³ *Constituties en Decreten*, blz. 11

⁴⁴ *Constituties en Decreten*, blz. 12

⁴⁵ *Constituties en Decreten*, blz. 12

een groot voordeel van het gebruik van de landstaal. Dit om het catechetische karakter dat de H. Mis in zich draagt beter tot uitdrukking te brengen.

Met deze constitutie over de liturgie willen de vaders van het tweede Vaticaans Concilie ervoor zorgen dat de gelovigen niet meer als "buitenstaanders of zwijgende toeschouwers aanwezig zijn".⁴⁶

De concilievaders beoogden door de hervorming van de gebeden en de liturgische handelingen de gelovigen bewuster en begripvoller aan de handelingen van de kerk, de rituele handelingen in de liturgie deel te laten nemen, "in het woord van God worden onderwezen, aan de tafel van het Lichaam des Heren worden gesterkt, dank brengen aan God"⁴⁷ om door Christus tot eenheid met God en met elkaar gebracht te worden.

Het ritueel van de H. Mis moest zo worden aangepast dat het meer één geheel zou worden en de *actuosa participatio* (actieve en gemeenschappelijke deelnamen) aan dit Eucharistisch Misritueel door de vernieuwingen bevorderd zou worden. De twee delen waar het Misritueel uit bestond moesten zo vormgegeven worden dat deze meer met elkaar verbonden zouden zijn. De liturgie moest overigens zo aangepast worden dat de oorspronkelijke bedoeling geëerbiedigd en behouden blijft. Er moesten weer zaken toegevoegd worden die in de loop der eeuwen zijn weggelaten en zaken weggehaald zoals verdubbelingen die in de loop der eeuwen waren aangebracht en zaken weer terug gebracht die waren verdwenen.

"Aan de landstaal (kan) een passende plaats worden gegeven, vooral bij de lezingen en de 'gemeenschappelijke voorbede' en, naargelang van de plaatselijke omstandigheden, ook beide gedeelten die het volk toekomen. Toch moet ervoor worden gezorgd, dat de christenen de hun toekomende gedeelten van het *ordinarium* van de Mis ook in de Latijnse taal tezamen kunnen zeggen of zingen."⁴⁸

Er moet wel gelet worden op de artikelen uit de constitutie wanneer er verlangen is om een ruimer gebruik te maken van de taal van het volk. Om deze veranderingen aan het volk duidelijk te maken wijst de constitutie over de liturgie er op dat de zielzorgers en catecheten in hun onderricht ook de nadruk leggen op de bedoeling en de functie van het misritueel.

In de volgende tientallen jaren na het verschijnen van de constitutie is in de rooms-katholieke kerk in Nederland op haar eigen wijze invulling heeft gegeven aan deze constitutie: de landstaal kwam in de plaats van het Latijn.

Ook de 'Oriëntatie' (gerichtheid op het Oosten) verdween door de nadruk op de idee van de gemeenschappelijke maaltijd en de verzamelde geloofsgemeenschap. Maar naarmate de tijd voorderde gingen er steeds meer stemmen op die vonden dat de creativiteit die ontstaan was na de liturgievernieuwing van Vaticanum II was doorgeslagen met allerlei misbruiken en onwetendheden tot gevolg. "uit de hand gelopen liturgische creativiteit en aanpassingen is voor vele gelovigen reden tot groot

⁴⁶ *Constituties en Decreten*, blz. 13

⁴⁷ *Constituties en Decreten*, blz. 16

⁴⁸ *Constituties en Decreten*, blz. 17

verdriet."⁴⁹

Paus Johannes Paulus II heeft tijdens zijn Pontificaat diverse encyclieken geschreven die het belang van de 'juiste' vorm van de Eucharistische liturgie beklemtonen. Naar aanleiding van het verschijnen van de encycliek 'Redemptionis Sacramentum' in april 2004 heeft J. Hermans een artikel geschreven over de Vaticaanse tendens van de laatste jaren die het belang van de Eucharistie weer benadrukt. Volgens Hermans zijn deze pauselijke aansturingen bedoeld om het Eucharistisch geloof dat in de jaren na de liturgie vernieuwing van Vaticanum II is afgebrokkeld weer te laten aangroeien. "Liturgische regels zijn er om het geloof in de Eucharistie te beschermen".⁵⁰ In zijn artikel citeert Hermans Paus Johannes Paulus II die opmerkt dat de huidige tijd behoefte heeft aan spiritualiteit. Johannes Paulus II beschouwde de verdieping van het liturgisch leven als het 'efficiënte' antwoord op deze behoefte. Volgens Hermans is duidelijk te zien waar het geloof vanuit de Eucharistie afbrokkelt, daar waar men ook op een andere manier om gaat met de liturgische richtlijnen die de kerk heeft vastgesteld. De Vaticaanse beweging legt het liturgische zwaartepunt weer bij de Eucharistie, volgens Hermans, "zodat de juiste koers niet verloren gaat".⁵¹ Paus Johannes Paulus II was groot voorstander van de liturgie in de landstaal terwijl de huidige Paus, Benedictus XVI, het Latijn als liturgische taal weer benadrukt.

Niet alleen in kerkelijk verband wordt nagedacht over verleden en heden. Ook bijvoorbeeld in de politiek komt het 'normen en waarden'-debat op gang en wordt er met een schuin oog terug gekeken naar voorbije tijden. Er gaan stemmen op die vinden dat de vrijheid die de mens kreeg rond de sociale en economische ontwikkelingen die op kwamen rond de jaren '60 en '70 niet altijd ten positieve hebben bijgedragen. Een periode van heroverweging lijkt aan te breken. Zo ook in de catholica die terug kijkt op de vernieuwing van de liturgie.

⁴⁹ Jo Hermans, 'Vaticaan wil authentieke viering van de Eucharistie', *Katholiek Nieuwsblad*, 23 april 2004, blz. 2 (internet versie)

⁵⁰ 'Vaticaan wil authentieke viering van de Eucharistie', blz. 2 (internet versie)

⁵¹ 'Vaticaan wil authentieke viering van de Eucharistie', blz. 4 (internet versie)

HOOFDSTUK 3

TRENTE IN HET LICHT VAN VATICANUM II

3.1 Liturgische continuïteit en discontinuïteit

In dit hoofdstuk maak ik een vergelijking tussen de 'forma extra ordinaria' van Trente in de versie uit 1962, die ik in deze vergelijking *Missale R.'62* noem en de 'forma ordinaria' die vast gesteld is na het tweede Vaticaanse concilie vorm heeft gekregen in het vernieuwde altaarmissaal dat uitkwam in 1969 en dat ik *Vat. II'69* noem.

In dit hoofdstuk vindt een accent verschuiving plaats, van de kerk historisch aspect naar een liturgisch historisch aspect.

Doordat de beide formae een andere structuur hebben is het lastig een echte vergelijking te maken. Daarom zal ik hieronder de continuïteit en de discontinuïteit van de formae gaan bekijken per liturgisch onderdeel.

Openingsritus

Missale R.'62

De openingsritus begint met een gedeelte uit psalm 42 en antifoon (ant.)⁵² hierna volgt de schuldbelijdenis van de priester en daarna de schuldbelijdenis van de misdienaars. Hierna volgen de gelovigen.

V. Confiteor Deo omnipotenti,
beatae Mariae semper Virgini,
beato Michaeli Archangelo,
beato Joanni Baptistae,
sanctis Apostolis Petro et
Paulo, omnibus Sanctis, et
vobis fratres, quia
peccavimus cogitatione
verbo, et opere: mea culpa,
mea culpa, mea maxima
culpa. Ideo precor beatam
Mariam semper Virginem,
beatum Michaellem
Archangelum, beatum
Joannem Baptistam, sanctos
Apostolos Petrum et Paulum,
omnes Sanctos, et vos fratres,
orare pro me ad Dominum
Deum nostrum.

V. Ik belijd voor de almachtige
God, voor de H. Maria altijd
Maagd, de H. Aartsengel Mi-
chaël, de H. Joannes de
Doper, de Heilige Apostelen
Petrus en Paulus, alle heiligen
en u, broeders, dat ik zeer
gezonderd heb door
gedachten, woorden en
werken: *(klopt drie keer op zijn
borst)* door mijn schuld, door
mijn schuld, door mijn
allergrootste schuld. Daarom
bid ik de H. Maria, altijd
Maagd, de H. Aartsengel Mi-
chaël, de H. Joannes de
Doper, de Heilige Apos-
telen Petrus en Paulus, alle heiligen
en u, broeders, voor mij te
bidden tot de Heer, onze God.

De misdienaars antwoorden:

R. Misereatur tui omnipotens
Deus, et dimissis peccatis tuis,
perducat te ad vitam
aeternam.

V. Amen.

R. De almachtige God ontferme
Zich over u, vergeve uw
zonden, en geleide u ten
eeuwigen leven.

V. Amen

⁵² In de nummering van de psalmen volg ik de Vulgaat-telling.

Ook de misdienaars belijden hun schuld:

R. Confiteor Deo omnipotenti,
beatae Mariae semper Virgini,
beato Michaeli Archangelo,
beato Joanni Baptistae,
sanctis Apostolis Petro et
Paulo, omnibus Sanctis, et tibi
pater, quia peccavinimis
cogitatione verbo, et opere:
mea culpa, mea culpa, mea
maxima culpa. Ideo precor
beatam Mariam semper
Virginem, beatum Michaellem
Archangelum, beatum
Joannem Baptistam, sanctos
Apostolos Petrum et Paulum,
omnes Sanctos, et te pater,
orare pro me ad Dominum
Deum nostrum.

priester antwoordt:

V. Misereatur tui omnipotens
Deus, et dimissis peccatis tuis,
perducat te ad vitam
aeternam.

R. Amen.

V. Indulgentiam † absolutionem,
et remissionem peccatorum
nostrorum, tribuat nobis
omnipotens et misericors
Dominus.

R. Amen.

V. Deus, tu conversus vivificabis
nos.

R. Et plebs tua laetabitur in te.

V. Ostende nobis Domine,
misericordiam tuam.

R. Et salutare tuum da nobis.

V. Domine, exaudi orationem
meam.

R. Et clamor meus ad te veniat.

V. Dominus vobiscum.

R. Et cum spiritu tuo.

R. Ik belijd voor de almachtige
God, voor de H. Maria altijd
Maagd, de H. Aartsengel Mi-
chaël, de H. Joannes de
Doper, de Heilige Apostelen
Petrus en Paulus, alle heiligen
en u, vader, dat ik zeer
gezonderd heb door
gedachten, woorden en
werken: *(hier klopt men
driemaal op de borst)* door
mijn schuld, door mijn schuld,
door mijn allergrootste schuld.
Daarom bid ik de H. Maria,
altijd Maagd, de H. Aartsengel
Michaël, de H. Joannes de
Doper, de Heilige Apostelen
Petrus en Paulus, alle heiligen
en u, vader, voor mij te bidden
tot de Heer, onze God.

V. De almachtige God ontferme
Zich over u, vergeve uw
zonden en geleide u ten
eeuwigen leven.

R. Amen

V. † Kwijtschelding, vrij spraak en
vergifenis van onze zonden
verlene ons de almachtige en
barmhartige Heer.

R. Amen.

V. Keer U tot ons, Heer, en Gij
zult ons doen leven.

R. Opdat uw volk zich in U kan
verheugen.

V. Toon ons uw goedheid, o
Heer.

R. En schenk ons uw heil.

V. Heer verhoor mijn gebed.

R. En mijn geroep kome tot U.

V. De Heer zij met u.

R. En met uw geest

Vat. II '69

In de 'forma' van Vaticanum II

Roept de priester de gelovigen gezamenlijk op om hun schuld te belijden:

De priester spoort de gelovigen aan om tot inkeer te komen en roept de mensen op tot verzoening met
God, **(de mensen gaan knielen)**

Dit doet hij met de woorden:

Broeders en zusters, belijden wij onze zonden, bekeren wij ons tot God om de Heilige Eucharistie goed te

kunnen vieren.

De gelovigen antwoorden:

Ik belijd voor de almachtige God en voor u allen dat ik gezondigd heb in woord en gedachte, in doen en laten (de gelovigen kloppen 3x op hun borst als teken van boetvaardigheid en zeggen), door mijn schuld door mijn schuld door mijn grote schuld.

Daarom smee ik de Heilige Maria, altijd maagd, alle engelen en Heiligen en u broeders en zusters, voor mij te bidden tot de Heer onze God.

De priester zegt (vraagt aan God of Hij onze zonden wil vergeven):

Moge de almachtige God zich over ons ontfermen, onze zonden vergeven en ons geleiden tot het eeuwige leven.

De gelovigen antwoorden:

Amen.

Hierna volgt het smeekgebed om ontferming door de Verrezen Heer:

In de forma van **Vat. II '69** is het smeekgebed ingekort

V. Heer ontferm U over ons

R. Heer ontferm U over ons

V. Christus ontferm U over ons

R. Christus ontferm U over ons

V. Heer ontferm U over ons

R. Heer ontferm U over ons

Missale R. '62

V. Kyrie eleison.

R. Kyrie eleison.

V. Kyrie eleison.

R. Christe eleison.

V. Christe eleison.

R. Christe eleison.

V. Kyrie eleison.

R. Kyrie eleison.

V. Kyrie eleison.

V. Heer, ontferm U over ons.

R. Heer, ontferm U over ons.

V. Heer, ontferm U over ons.

R. Christus, ontferm U over ons.

V. Christus, ontferm U over ons.

R. Christus, ontferm U over ons.

V. Heer, ontferm U over ons.

R. Heer, ontferm U over ons.

V. Heer, ontferm U over ons.

In beide 'formae' volgt het 'Gloria' gevolgd door het eerste van de drie presidentiële gebeden, het openingsgebed.

Het is goed te zien dat in de openingsritus van **Missale R. '62** er herhalingen zijn in de gebeden. Ook valt op dat de gelovigen, de misdienaars en de priester afzonderlijk van elkaar hun schuld belijden. In de 'forma' van **Vat. II '69** doet de verzamelde gemeenschap als geheel een schuldbelijdenis inclusief de priester. En herhalingen in de 'Kyrie litanie' zijn geschrapt.

De Woorddienst of de Mis van de geloofslering (voormis)

In de 'forma' van het **Missale R. '62** vindt nu een lezing plaats, voornamelijk uit een van de brieven of de Handelingen van de apostelen), gevolgd door Graduale (antifoon van een psalm). Hierna gevolgd door 'het Alleluja' vers (of tractus) en de lezing uit een van de Evangelien.

In de 'forma' van **Vat. II '69** is de Woorddienst verdeeld in een lezing uit het oude testament gevolgd door een psalm. Na deze psalm volgt een tweede lezing (op zon en feestdagen) deze is genomen uit de brieven of de Handelingen van de apostelen. Hierna volgt de lezing uit een van de Evangelieën voorafgegaan door 'het Alleluja' vers.

Het is goed te zien dat de 'forma' van **Vat. II '69** de nadruk heeft gelegd op een rijker openen van de Heilige Schrift. In de zondagse liturgie worden er drie lezingen gelezen inclusief de lezing uit het evangelie. Deze lezingen zijn ook genomen uit meer verschillende stukken uit de Bijbel. Terwijl de 'forma' van **Missale R. '62** twee lezingen heeft voornamelijk uit het nieuwe testament.

In de 'forma' van **Vat. II '69** wordt na de lezing uit het Evangelie de Homilie gehouden. In de 'forma' van het **Missale R. '62** is hier in het Missaal niet speciaal ruimte voor ingeruimd en kan de Homilie ook overgeslagen worden. In beide 'formae' volgt nu 'het Credo':

Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem coeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium. Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum. Et ex Patre natum ante omnia saecula. Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero. Genitum, non factum, consubstantialem Patri: per quem omnia facta sunt. Qui propter nos homines, et propter nostram salutem descendit de coelis. (Hic genuflectitur) ET INCARNATUS EST DE SPIRITU SANCTO EX MARIA VIRGINE: ET HOMO FACTUS EST. Crucifixus etiam pro nobis; sub Pontio Pilato passus, et sepultus est. Et resurrexit tertia die, secundum Scripturas. Et ascendit in coelum: sedet ad dexteram Patris. Et iterum venturus est cum gloria judicare vivos et mortuos: cujus regni non erit finis. Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem: qui ex Patre Filioque procedit. Qui cum Patre, et Filio simul adoratur et conglorificatur: qui locutus est per Prophetas. Et unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam.

Ik geloof in één God, de almachtige Vader, Schepper van hemel en aarde, van alle zichtbare en onzichtbare dingen. En in één Heer Jezus Christus, de eniggeboren Zoon van God; van alle eeuwigheid uit de Vader geboren. God van God, licht van licht, waarachtige God van de waarachtige God. Geboren, niet gemaakt: een van wezen met de Vader: door wie alles gemaakt is. Die om ons mensen en om onze zaligheid van de hemel is nedergedaald. (Hier knielt men) EN HET VLEES HEEFT AANGENOMEN DOOR DE HEILIGE GEEST UIT DE MAAGD MARIA EN IS MENS GEWORDEN. Hij is ook voor ons gekruisigd Hij heeft geleden onder Pontius Pilatus en is begraven. Ook is Hij ten derden dage verrezen volgens de Schriften Hij is opgeklommen ten hemel: zit aan de rechterhand van de Vader. En Hij zal met heerlijkheid wederkomen om levenden en doden te oordelen: Zijn rijk zal geen einde hebben. Ook in de Heilige Geest, de Heer en Schepper van het leven; die uit de Vader en de Zoon voort-

Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum. Et exspecto resurrectionem mortuorum. † Et vitam ventura saeculi. Amen.

komt. Die met de Vader en de Zoon tesamen aanbeden en verheerlijkt wordt: die door de profeten heeft gesproken. Ook in de ene, heilige, katholieke en apostolische Kerk. Ik belijd één doopsel tot vergiffenis van de zonden: en verwacht de verrijzenis van de doden: † en het toekomstige leven. Amen.

Het credo wordt in de 'forma' van het **Missale R.'62** afgesloten met een gebed. Daarna volgt het Offertorium (Offerande).

Terwijl in de 'forma' volgens Vaticanum II de gemeenschappelijke voorbeden (Oratio communis) gebeden worden. Pas na de voorbeden volgt in de ritus van **Vat. II '69** het Offertorium.

Aan de 'oratio communis' is te zien dat er in de forma van **Vat. II '69** een verschuiving heeft plaatsgevonden in de richting van de geloofsgemeenschap en hun persoonlijke noden en vreugden. In de 'forma' van **Missale R. '62** werden de gelovigen geacht om in stilte voor zich zelf te bidden.

De dienst van de Tafel of de Mis van de gelovigen (Offermis) het Offertorium.

In beide 'formae' worden brood en wijn afzonderlijk van elkaar aan God opgedragen alleen gebeurd dit in de verschillende 'formae' in andere bewoordingen.

In de 'forma' van het **Missale R. '62** gebeurt dit als volgt:

De priester ontdekt de kelk, neemt de pateen met het hostiebrood en heft deze omhoog, terwijl hij het volgende gebed bidt:

OFFERANDE VAN HET BROOD

Suscipe, sancte Pater, omnipotens aeterna Deus, hanc immaculatam hostiam, quam ego indignus famulus tuus offero tibi, Deo meo vivo et vero, pro innumerabilibus peccatis, et offensionibus, et negligentis meis, et pro omnibus circumstantibus, sed et pro omnibus fidelibus christianis vivis atque defunctis: ut mihi, et illis proficiat ad salutem in vitam aeternam. Amen.

Aanvaard, heilige Vader, almachtige, eeuwige God, deze vlekkeloze offerande, die ik, uw onwaardige dienaar, aan U, mijn levenden en waarachtigen God, opdraag voor mijn ontelbare zonden, beledigingen en nalatigheden; voor alle aanwezigen, en ook voor alle gelovige christenen, levenden en doden: opdat ze mij en hun strekke tot heil voor het eeuwige leven. Amen.

OFFERANDE VAN DE WIJN

De priester giet wijn in de kelk en mengt er een beetje water door (in de missen met assistentie gebeurt dit door de diaken en de subdiaken). Bij de vermenging met water bidt de priester het volgende gebed:

Deus, † qui humanae

O God, † die de waardigheid

substantiae dignitatem
mirabiliter condidisti, et
mirabilius reformasti: da nobis
per hujus aquae et vini
mysterium ejus divinitatis esse
consortes, qui humanitatis
nostrae fieri dignatus est
particeps, Jesus Christus
Filius tuus Dominus noster:
Qui tecum vivit et regnat in
unitate Spiritus Sancti Deus:
per omnia saecula
saeculorum. Amen.

van de menselijke natuur op
wonderbare wijze geschapen
hebt, en op nog wonder-voller
wijze hersteld: geef, dat wij,
door het geheim van dit water
en deze wijn, deelachtig
worden aan de Godheid van
Hem, die Zich gewaardigd
heeft onze mensheid te delen:
Jezus Christus, uw Zoon, onze
Heer: Die als God met U leeft
en heerst in de eenheid met
de Heilige Geest, in alle
eeuwen der eeuwen. Amen.

Evenals het brood offert de priester de wijn:

Offerimus tibi, Domine,
calicem salutaris tuam
deprecantes clementiam: ut in
conspectu divinae majestatis
tuae, pro nostra et totius
mundi salute cum odore
suavitatis ascendat. Amen.

Wij offeren U, o Heer, de kelk
der zaligheid op en smeken
uw goedertierenheid: dat hij
voor het aanschijn van uw
goddelijke majesteit in zoete
geur opstijge tot heil van ons
en van de gehele wereld.
Amen.

Een weinig gebogen bidt de priester het volgende gebed:

In spiritu humilitatis, et in
animo contrito suscipiamur a
te, Domine, et sic fiat
sacrificium nostrum in
conspectu tuo hodie, ut
placeat tibi, Domine Deus.

In de geest van ootmoed en
met een vermorzeld hart
smeken wij door U, o Heer,
ontvangen te worden, en laat
heden ons offer zo voor uw
aanschijn voltrokken worden,
dat het U aangenaam zij,
Heer, onze God.

De priester strekt de armen uit en bidt:

Veni, Sanctificator omnipotens
aeterne Deus: et benedic †
hoc sacrificium tuo sancto
nomini praeparatum.

Kom, Heiligmaker, almachtige,
eeuwige God, en † zegen dit
offer, uw heiligen naam bereid.

In de 'forma' van **Vat. II '69** gebeurt dit als volgt:

V. Gezegend zijt Gij, God Heer van al wat leeft. Uit Uw milde hand hebben wij het brood ontvangen. Aan U dragen wij op de vrucht van de aarde, het werk van onze handen. Maak het tot brood van eeuwig leven.

R. Gezegend zijt Gij God, in alle eeuwen.

V. Water en wijn worden een. Gij deelt ons menszijn en neemt ons op in Uw goddelijk leven.

V. Gezegend zijt Gij, God Heer van al wat leeft. Uit Uw milde hand hebben wij de beker ontvangen. Aan u dragen wij op de vrucht van de wijngaard, het werk van onze handen. Maak het voor ons tot bron van eeuwig leven.

R. Gezegend zijt Gij God, in alle eeuwen.

In de 'forma' van **Vat. II '69** wordt na het Offertorium door de priester de oproep gedaan aan de gelovigen om voor aanvaarding van het offer te bidden:

V. Bidt, broeders en zusters, dat mijn en uw offer aanvaard kan worden door God, de almachtige Vader.

R. Moge de Heer het offer uit uw handen aannemen, tot lof en eer van Zijn Naam, tot welzijn van ons en van heel zijn Heilige kerk.

In deze zelfde 'forma' vindt de handwassing gelijk plaats (onder het bidden van een kort gebed):

V. Heer was af al mijn zonden en maak mij vrij van iedere ongerechtigheid.

Na de handwassing roept de priester de gelovigen op tot gebed en bidt vervolgens het gebed over de offergaven, het tweede presidentiële gebed.

In de forma van het **Missale R. '62** wordt door de priester een deel uit psalm 140 gebeden. Terwijl hij de handen wast, bidt hij:

Lavabo inter innocentes manus meas: et circumdabo altare tuum, Domine. Ut audiam vocem laudis: et enarrem universa mirabilia tua. Domine, dilexi decorem domus tuae: et locum habitationis gloriae tuae. Ne perdas cum impiis, Deus animam meam: et cum viris sanguinum vitam meam: in quorum manibus iniquitates sunt: dextera eorum repleta est muneribus. Ego autem in innocentia mea ingressus sum: redime me, et miserere mei. Pes meus stetit in directo: in ecclesiis benedicam te, Domine. Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto. Sicut erat in principio, et nunc, et semper: et in saecula saeculorum. Amen.

Ik was mijn handen in onschuld, en sta rond uw altaar, O Jahweh, om U een loflied te zingen, en al uw wonderen te melden. Jahweh, ik bemin het huis, waar Gij toeft, de woonplaats van uw heerlijkheid. Werp mij niet weg met de zondaars, mijn leven niet met de moordenaars, aan wiens handen misdaad kleeft, wiens rechterhand is omgekocht. Neen, ik wandel in onschuld; red mij dus, Jahweh, en wees mij genadig! Mijn voet staat in de gerechtigheid vast; ik zal U loven, o Jahweh, in de volle gemeente! Eer aan de Vader en de Zoon en de Heilige Geest. Zoals het was in het begin en nu, en altijd en in de eeuwen der eeuwen. Amen.

Na de handwassing bidt de priester om aanvaarding van de offergaven:

Suscipe sancta. Trinitas, hanc oblationem, quam tibi offerimus ob memoriam passionis, resurrectionis, et ascensionis Jesu Christi Domini nostri: et in honorem beatae Mariae semper

Aanvaard, Heilige Drievuldigheid, deze offerande, die wij U opdragen ter gedachtenis aan het lijden, de verrijzenis en de hemelvaart van onze Heer Jezus Christus: en ter ere van

Virginis, et beati Joannis Baptistae, et sanctorum Apostolorum Petri et Pauli, et omnium Sanctorum: ut illis proficiat ad honorem, nobis autem ad salutem: et illi pro nobis intercedere dignentur in caelis, quorum memoriam agimus in terris. Per eundem Christum Dominum nostrum. Amen.

de H. Maria, altijd Maagd, van de H. Joannes de Doper, van de HH. Apostelen Petrus en Paulus, van deze en van alle Heiligen; opdat zij hun tot eer en ons tot zaligheid strekke: en mogen zij, wiens gedachtenis wij vieren op aarde, zich gewaardigen ons voor ten beste te spreken in de hemel. Door dezelfde Christus, onze Heer. Amen.

Pas nadat dit gebeurd is, roept de priester de gelovigen op om te bidden voor de aanvaarding van het offer:

V. Orate fratres, ut meum ac vestrum sacrificium acceptabile fiat apud Deum Patrem omnipotentem.

R. Suscipiat Dominus sacrificium de manibus tuis ad laudem et gloriam nominis sui, ad utilitatem quoque nostram, totiusque Ecclesiae suae sanctae. Amen.

V. Bidt, broeders: opdat mijn en uw offerande aan God, de almachtige Vader moge behagen.

R. Moge de Heer het offer uit uw handen aanvaarden tot lof en glorie van zijn naam, tot nut ook van ons en van geheel zijn heilige Kerk. Amen.

Hierna roept de priester op tot gebed en bidt hij het gebed over de offergaven.

Na dit gebed vindt in beide ritussen de Prefatie en de Canon/ Eucharistisch gebed plaats die beide beginnen met de gebedsoproep van de priester:

V. Dominus vobiscum.

R. Et cum spiritu tuo.

V. Sursum corda.

R. Habemus ad Dominum.

V. Gratias agamus Domino Deo nostro.

R. Dignum et justum est.

V. De Heer zij met u

R. En met uw geest.

V. Omhoog de harten.

R. Wij hebben ze bij de Heer.

V. Danken wij de Heer. Onze God.

R. Het is passend en rechtmatig

Als afsluiting van de Prefatie wordt in beide ritussen 'het sanctus' gebeden:

Sanctus, Sanctus, Sanctus,
Dominus Deus Sabaoth. Pleni
sunt coeli et terra gloria tua.
Hosanna in excelsis.
Benedictus qui venit in nomine
Domini. Hosanna in excelsis.

Heilig, Heilig, Heilig de Heer,
de God der Heerscharen. Vol
zijn hemel en aarde van uw
heerlijkheid. Hosanna in de
hoge. Gezegend Hij, die komt
in de naam van de Heer.
Hosanna in de hoge.

Waarna de Canon van de Mis of het Eucharistisch gebed begint /vervolgt. In de 'forma' van **Vat. II '69** zijn er diverse Eucharistische gebede, die elk een ander accent leggen op de heilsgeheimen en de liturgische tijd of rond een bepaald thema. De Romeinse canon

(= het eerste Eucharistisch gebed) wordt in iedere mis volgens de 'forma' van het **Missale R. '62** gebeden. Ook is het een algemeen gebruik in het **Missale R. '62** dat de Canon geheel of gedeeltelijk in stilte wordt gebeden. De consecratiewoorden van de Kelk zijn ook verschillend in de beide 'formae'. **Missale R. '62** bidt:

HIC EST ENIM CALIX SANG-
UINIS MEI, NOVI ET
AETERNI TESTAMENTI:
MYSTERIUM FIDEI: QUI PRO
VOBIS ET PRO MULTIS
EFFUNDETUR IN RE-
MISSIONEM PECCATORUM.

WANT DIT IS DE KELK VAN
MIJN BLOED VAN HET
NIEUW EN EEUWIG
VERBOND - GEHEIM DES
GELOOFS - DAT VOOR U
EN VOOR VELEN VER-
GOTEN ZAL WORDEN TOT
VERGEVING VAN DE
ZONDEN.

Er wordt op deze plaats al vermeld dat deze daad, het mysterie van het geloof is. In de 'forma' van **Vat. II** zijn de consecratiewoorden van de Kelk als volgt:

HIC EST ENIM CALIX SANG-
UINIS MEI, QUI PRO VOBIS
ET PRO MULTIS
EFFUNDETUR IN RE-
MISSIONEM PECCATORUM.
HOC FACITE IN MEAM
COMMEMORATIONEM.

WANT DIT IS DE KELK VAN
MIJN BLOED, DAT VOOR U
EN VOOR VELEN VER-
GOTEN ZAL WORDEN TOT
VERGEVING VAN DE
ZONDEN. BLIJF DIT DOEN
OM MIJ TE GEDENKEN.

Na de consecratie wordt door de priester opgeroepen om het mysterie van het geloof te belijden. Dit vindt in de Canon van **Missale R. '62** niet plaats.

Na de consecratie vervolgt in beide 'formae' de priester het Eucharistisch gebed/ Romeinse Canon. Totdat deze in beide 'formae' besloten wordt en gevolgd door Het gebed des Heren:

Per † ipsum, et cum † ipso, et
in † ipso, est tibi Deo Patri †
omnipotenti, in unitate Spiritus
† Sancti, omnis honor et
gloria.

V. Oremus. Praeceptis
salutaribus moniti, et divina
institutione formati, audemus
dicere:

Pater noster, qui es in coelis:
sanctificetur nomen tuum:
adveniat regnum tuum: fiat
voluntas tua, sicut in coelo, et
in terra. Panem nostrum
quotidianum da nobis hodie, et
dimitte nobis debita nostra,
sicut et nos dimittimus
debitoribus nostris. Et ne nos
inducas in tentationem:

R. Sed libera nos a malo.

Door † Hem, en met † Hem en
in † Hem, zij aan U, God
almachtige † Vader, in de
eenheid met de Heilige †
Geest, alle eer en glorie.

V. Laat ons bidden. Door heil-
zame voorschriften aan-
gespoord, en door goddelijke
voorlichting onderwezen,
durven wij zeggen:

Onze Vader, die in de hemel
zijt; uw naam worde geheiligd;
uw rijk kome; uw wil geschiede
op aarde zoals in de hemel.
Geef ons heden ons dagelijks
brood; en vergeef ons onze
schuld, zoals ook wij aan
anderen hun schuld vergeven;
en leid ons niet in bekoring.

R. Maar verlos ons van het

kwade.

De priester antwoordt in stilte:

V. Amen.

V. Amen.

Hierna wordt in de 'forma' van het **Missale R. '62** gebeden op voorspraak van de Maagd Maria en ander heiligen om bevrijding van kwaad. In de 'forma' van **Vat. II '69** wordt dit ook gedaan alleen wordt dit niet gedaan op voorspraak van de heiligen. En daarna vervolgt de verzamelde gelovige gemeenschap met het 'gebed des Heren'.

Vervolgens breekt de priester de Hostie en bidt om vrede. In **Vat. II '69** gebeurt dit ook, maar vóór de breking van de Hostie nodigt de priester daadwerkelijk de gelovigen uit om een teken van vrede te geven. Dit blijft in **Missale R. '62** achterwege.

In beide 'formae' gaat de priester ter communie onder twee gedaanten (Brood en Wijn/ Lichaam en Bloed). Voordat hij ter communie gaat bidt hij diverse gebeden in de 'forma' van **Missale R. '62** en belijdt hij voor hij ter communie gaat zijn zonden zoals aan het begin van de Mis. Daarna bekennen hij en de andere aanwezigen hun onwaardigheid:.

Domine, non sum dignus, ut
intres sub tectum meum: sed
tantum dic verbo, et sanabitur
anima mea.

Heer, ik ben niet waardig, dat
Gij komt onder mijn dak: maar
spreek slechts één woord, en
mijn ziel zal gezond worden.

In de 'forma' van **Vat. II '69** wordt dit gezamenlijk met de gelovigen gebeden. En is de schuldbelijdenis weg gevallen.

Wanneer de priester in de 'forma' van **Missale R. '62** te communie is geweest nodigt hij de gelovigen uit om (onder één gedaante, Brood/ Lichaam) te communie te gaan:

V. Ecce Agnus Dei, ecce qui
tollit peccata mundi.

V. Ziet het Lam Gods; ziet Hem
die wegneemt de zonden
der wereld.

R. Domine, non sum dignus, ut
intres sub tectum meum: sed
tantum dic verbo, et
sanabitur anima mea.

R. Heer, ik ben niet waardig dat
Gij ingaat onder mijn dak;
maar spreek slechts één
woord, en mijn ziel zal
gezonder worden. (driemaal)

Dit wordt dan door de gelovigen drie maal herhaald waarna de gelovigen te communie gaan terwijl er in deze ritus tijdens de communiegang een psalm of antifoon gezongen wordt.

Na de communie reinigt de priester in beide 'formae' de Kelk en de pateen onder het bidden van een gebed. Alleen: in **Missale R. '62** zijn de gebedsteksten uitgebreider bij het purificeren.

Hierna wordt het post communio gebed (dankgebed na de communie) gebeden, het derde van de presidentiële gebeden.

Dan volgt in beide 'formae' de slotritus, die er in beide gevallen anders uitziet.

De slotritus of zegen en wegzending

In de 'forma' van **Vat. II '69** nodigt de priester de gelovigen uit en geeft de zegen en zendt de gelovigen weg:

V. De Heer zij met u
R. En met uw geest
V. Zegene u de almachtige God, Vader, Zoon en Heilige geest
R. Amen
V. Gaat nu allen heen in vrede.
R. Wij danken God.

In de 'forma' van **Missale R. '62** is de slotritus anders ingekleed:

V. Dominus vobiscum. **V.** De Heer zij met u.
R. Et cum spiritu tuo. **R.** En met uw geest.

Hierna volgt de wegzending, die in de missen met assistentie door de diaken wordt gezongen:

V. Ite, Missa est. **V.** Gaat, de Mis is uit.
R. Deo gratias. **R.** Gode zij dank.

Diepgebogen voor het midden van het altaar bidt de priester:

Placeat tibi, sancta Trinitas,
obsequium servitutis meae: et
praesta, ut sacrificium quod
oculis tuae majestatis indignus
obtuli, tibi sit acceptabile,
mihi que, et omnibus pro
quibus illud obtuli, sit te
miserante propitiabile. Per
Christum Dominum nostrum.
Amen.

Moge heilige Drievuldigheid,
de hulde van mijn dienstwerk
U behagen; en geef dat het
offer, hetwelk ik, onwaardige,
voor het aanschijn van uw
Majesteit heb opgedragen, U
welgevallig zij, en mij en allen,
voor wie ik het opdroeg, door
uw barmhartigheid tot
verzoening strekke. Door
Christus onze Heer. Amen.

De priester zegent de gelovigen (behalve in de missen voor de overledenen):

V. Benedicat vos omnipotens **V.** Zegene U de almachtige God,
Deus † Pater, et Filius, et de Vader, de Zoon † en de
Spiritus Sanctus. Heilige Geest.
R. Amen. **R.** Amen.

Ter afsluiting wordt in deze 'forma' het 'Laatste Evangelie' gelezen:

V. Dominus vobiscum. **V.** De Heer zij met u.
R. Et cum spiritu tuo. **R.** En met uw geest.
V. † Initium sancti Evangelii **V.** † Begin van het heilig Evan-
secundum Joannem gelie volgens Joannes. (1, 1-
14)
R. Gloria tibi, Domine. **R.** Eer zij U, o Heer.

In principio erat Verbum et
Verbum erat apud Deum, et

In het begin was het Woord,
en het Woord was bij God, en

Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est; in ipso vita erat, et vita erat lux hominum; et lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt. Fuit homo missus a Deo cui nomen erat Joannes. Hic venit in testimonium, et testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, et mundus per ipsum factus est et mundus eum non cognovit. In propria venit, et sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri; his qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. (Hic genuflectitur) ET VERBUM CARO FACTUM EST et habitavit in nobis; et vidimus gloriam eius gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiae et veritatis.

het Woord was God. Dit was in het begin bij God. Alles is door Hem geworden, en zonder Hem is er niets geworden van hetgeen er geworden is. In Hem was leven, en dit Leven was het licht der mensen; en dat Licht schijnt in de duisternis, maar de duisternis heeft het niet begrepen. Er kwam een mens, door God gezonden; Joannes was zijn naam. Deze kwam om te getuigen, om getuigenis te geven van het Licht, opdat allen zouden geloven door hem. Hij zelf was niet het Licht, maar hij moest getuigen van het Licht. Dit was het ware Licht, dat ieder mens verlicht, die komt in deze wereld. Het was in de wereld, en de wereld is door Hem gemaakt, maar de wereld erkende Hem niet. Tot de zijnen kwam Hij, maar de zijnen ontvingen Hem niet. Allen echter, die Hem ontvingen, hen stelde Hij in staat om kinderen te worden van God, hen, die geloven in zijn Naam; en zij werden niet uit bloed, of uit lust van het vlees, of uit de wil van een man, maar uit God geboren. (Hier knielt men) EN HET WOORD IS VLEES GEWORDEN, en Het heeft onder ons gewoond. En wij hebben zijn heerlijkheid aanschouwd, een heerlijkheid als van de Eniggeborene van de Vader, vol van genade en waarheid.

R. Deo gratias.
53

R. Gode zij dank.

Aan de slotritus van **Missale R. '62** is te zien dat deze zeer uitvoerig plaats vind en er nogmaals gebeden wordt door de priester (alleen) dat zijn offer door God wordt

⁵³ Het Heilig misoffer, de onveranderlijke gebeden volgens het missale Romanum van de Zalige paus Johannes XXIII, Nationale raad voor Liturgie 's-Hertogenbosch 15 augustus 2007, Blz. 24-51, 66, 72-91 <http://www.ecclesiadei.nl> (Missale Romanum 1962 (Volksmissaal) Latijn - Nederlands) en Weekmissaal, mis orde blz. 656- 673 en 706-713

aangenomen. Na de zegen wordt er na iedere H. Mis de zelfde lezing uit het Johannes evangelie gelezen als afsluiting.

In de 'forma' van **Vat. II '69** is goed te zien dat er een verkorting en vereenvoudiging van de slotritus heeft plaats gevonden. De priester roept de gelovigen op geeft hen de zegen en zendt hen weg.

Het is duidelijk te zien dat het 'Privé karakter' dat de Mis van Trente kende, is opgegaan in het gemeenschapskarakter van **Vat. II '69**.

De verzamelde gelovige gemeenschap komt samen, onderleiding van de priester die het hoofd van de gelovige gemeenschap, Christus, symboliseert en handelt in Persona (Caput) Christi. De aanwezige gelovige gemeenschap vormt het lichaam van Christus en zijn met de priester mede offeraars.

In de Tridentijnse gedachte is de gelovige gemeenschap meer het aanwezige volk bij het voltrekken van het Misoffer dat door de priester alleen voltrokken wordt. Het volk deelt in het offer door ter communie te gaan.

Het is duidelijk dat er een onderscheid bestaat tussen volk en priester in deze liturgische vorm doordat de priester in zijn gebeden als offeraar wordt gesitueerd.

Wat ook opvalt, is dat de voorspraak van de Heiligen en Engelen explicieter nodig geacht worden in **Missale R. '62**. In veel gebeden, met name is dit duidelijk te zien in de schuldbelijdenis. Hier wordt gevraagd of de Heiligen en Engelen (die geacht worden dicht bij en in de gunst van God te zijn) voor de zondige geloofsgemeenschap ten beste wil spreken bij de Almachtige God.

In **Vat. II '69** wordt dit minder expliciet gedaan, omdat het uitgangspunt geworden is dat de kerk van alle tijden, in de Hemel en op aarde, in de Misliturgie dank brengt aan God, door Christus, in de Heilige Geest. En wordt het zondige karakter van de aanwezige gelovigen minder sterk benadrukt. Zo vindt er in de 'forma' van **Vat. II '69** ook maar op één plaats, aan het begin van de viering van de Eucharistie, een gezamenlijke schuldbelijdenis plaats, waar dit in **Missale R. '62** op twee plaatsen gebeurt, aan het begin en voor de communie, deze vinden ook niet gezamenlijk met de gelovigen plaats.

Waar ik verder niet op in ben gegaan, maar wat wel het noemen waard is, is de epiclese. In de Canon van **Missale R. '62** vindt er in zijn geheel geen epiclese plaats. In tegenstelling tot de eucharistische gebeden van **Vat. II '69** waar op twee plaatsen (over de offergaven, vóór de consecratie en over de geloofsgemeenschap en de kerk, na de consecratie) de Heilige Geest wordt afgesmeekt.

Een ander groot verschil is de slotritus van de beide 'formae'. In **Missale R. '62** wordt er na de zegen en de wegzending nog het zogenoemde 'Laatste Evangelie' gelezen. Dit is in **Vat. II '69** geheel weg gelaten.

In de periode vlak na het concilie van Vaticanum II werd er vooral op de discontinuïteit van de beide 'formae' gewezen en werd de 'forma' van Vaticanum II als ideaal genomen. De oude misliturgie voldeed in zijn geheel niet meer en moest vervangen worden door een nieuwe, die beter aansloot bij de autonome mens van die tijd. Rond de laatste eeuwwisseling gaan er juist weer stemmen op, die wijzen op de continuïteit van de beide 'formae'. Aan de inhoud van de pauselijke encyclieken van die tijd is ook

duidelijk te zien dat er een verschuiving plaats vindt in het denken over de discontinuïteit met 'het oude'. Zoals Paul Post ook al in zijn eerder genoemde artikel schrijft, wordt er meer gedacht over het liturgisch heden als verbonden met het liturgische verleden. Meer mensen voelen zich aangetrokken tot het liturgische verleden en zijn op zoek naar wegen die antwoord kunnen geven op hun mystieke gevoelens. De Tridentijnse mis groeit in aandacht in groepen die misschien hongerden naar deze mystieke gevoelens en die zij niet kunnen vinden in de misliturgie in de landstaal.

3.2 'Oriëntatie'

Een opvallend verschijnsel dat na het concilie van Vaticanum II naar mijn mening verloren is gegaan is de 'Oriëntatie' (de gerichtheid op het Oosten).

In de oudheid en in de vroegchristelijke kerk was de gebedsrichting oostelijk. Het Oosten is het teken van de samensmelting van de kosmos en de menselijke geschiedenis en heilsgeschiedenis. Het je richten naar het Oosten benadrukt het onderweg zijn van het volk van God naar de komende en verwachte Heer. "De trouw aan het tot nu toe geschonkene en de tocht naar de Komende, drukken zich in deze richting tegelijk uit."⁵⁴

In de loop van de eeuwen is deze waardevolle en basale uitdrukking verloren gegaan. En in de jaren '20 van de vorige eeuw, wanneer de liturgische beweging veranderingen wil in de misliturgie om de participatie van de gelovigen te optimaliseren gingen er al stemmen op om dit los te laten. En rond het Vaticanum II is afstand gedaan van de 'oriëntatie'. In de volksmond stond de priester met zijn rug naar de mensen. Wat zij echter niet meer wisten is dat hij met zijn gezicht naar de 'Oriënt', de opgaande zon, de Verrezen en komende Heer stond (net als zij zelf). Als één volk op pelgrimage naar het Oosten, de Komende, Verrezen Heer.

"...zo is het voor het gebed passend - ten minste voor een gemeenschappelijke viering - dat ons spreken met God (bidden) incarnatorisch is, dat het christologisch is, door de bemiddeling van de Mens gewordenen zich richt tot de drievuldige God. Het kosmische symbool van de verrijzende zon drukt deze universaliteit boven alle mogelijke plaatsen uit en houdt desondanks toch vast aan de concreetheid van de Godsopenbaring."⁵⁵

Paus Gregorius de Grote (590-604) heeft in de oude Sint Pieter de stoel van de bisschop en het altaar dicht bij elkaar geplaatst. De vermoedelijke reden hiervan was de positie van het graf van de Heilige Petrus. Het altaar is namelijk recht boven het graf van de H. Petrus geplaatst als symbool van een verwijzing naar de apostolische successie. In de jaren twintig van de twintigste eeuw heeft de liturgische beweging de 'koorinrichting' en de gebedshouding willen kopiëren zoals die gebruikelijk was in de St. Pieter. Het altaar in het midden (Vanwege het graf van Petrus) en wanneer de priester bad keek hij de mensen aan. De basiliek van St. Pieter is om topografische redenen echter niet naar het Oosten georiënteerd zoals de meeste kerken die gebouwd waren in de late Oudheid en vroege Middeleeuwen, maar juist naar het Westen. Wanneer de priester bad, moest hij wel richting het volk kijken, wanneer hij zich naar het Oosten

⁵⁴ Ratzinger, *Der Geist der Liturgie*, blz. 66

⁵⁵ *Der Geist der Liturgie*, blz. 66

richtte. Deze topografische noodzaak is door de liturgische beweging tot liturgische noodzaak gemaakt en werd er gepleit voor een 'Eucharistia versus populum' (Eucharistie richting het volk).

Volgens kardinaal Joseph Ratzinger gaat dit in tegen de vroegchristelijke maaltijdbijeenkomst. Het was in de jonge kerk ongekend dat de voorzitter van het gemeenschappelijke maal tegenover zijn tafelgenoten zat. De voorzitter van de gemeenschappelijke maaltijd in de jonge kerk zat nooit tegen over de tafelgenoten. De gemeenschap zat aan de zelfde kant van de tafel, deze opstelling gaf uitdrukking aan de eenheid en de gemeenschappelijkheid in de jonge kerk. In gezamenlijk gebed richtte men zich naar het Oosten. In de jonge kerk was er geen sprake van 'versus populum'. Alle gebeden waren gericht naar het Oosten, de zonsopgang, de Verrezenen.

Volgens Ratzinger is er na Vaticanum II een nog nooit eerder geziene verandering opgetreden, een antropologische zwenk in de goddelijke liturgie. Hij uit kritiek op de huidige gang van zaken in de liturgie en zegt: "God staat steeds minder in het blikveld...mensen willen zich niet meer onderwerpen aan een voorgegeven schema...de focus op God lijkt te verdwijnen en te verschuiven naar de gemeenschap."⁵⁶ De focus in de liturgie moet gericht zijn op Jezus Christus, op Zijn leven, dood en verrijzenis.

Kosmisch gezien lijkt het omkeren van het altaar ervoor te zorgen dat men zich afwendt van het Oosten, de komende en verwachte Heer. Antropocentrische nadruk komt in plaats van de Christocentrische nadruk. Jeruzalem was de oriëntatie van de synagogale gemeenschap, de Kurios, de verrezen Heer, moet de oriëntatie van de kerk zijn. Om dit het beste uit te drukken zouden de priester en volk in de zelfde richting moeten bidden, naar het Oosten gericht, de 'Oriënt', of naar het Kruis van de Verrezen Heer als teken van een gemeenschappelijk op weg zijn naar de verrezen Heer toe.

Vaticanum II was van groot belang doordat er wezenlijke dingen zijn overdacht. Het leidde tot een aangepast in de liturgie.

In de Woordliturgie in de viering van de H. Eucharistie hoort het volk het Woord van God en door middel van de psalm en het Alleluja geeft het volk antwoord en blijk van dank voor het gegeven Woord. Kardinaal Joseph Ratzinger vindt echter, met het oog op de liturgie van de Eucharistie, dat het dialoog gedeelte dan plaats moet maken voor de gemeenschappelijke aanbidding en het gezamenlijk 'Oriënteren' op de komende en Verrezen Heer.

De 'Oriëntatie' drukt het gemeenschappelijk onderweg zijn uit naar de Verrezen en Komende Heer. Maar moet nu dus alles weer veranderd worden? Ratzinger merkt immers tegelijk op dat niets schadelijker is voor de liturgie dan "het voordurend maken." In het kader hiervan zegt hij: "De richting naar het Oosten werd vanouds vereenzelvigd met de Mensenzoon, met zijn het kruis dat de wederkeer van de Heer aankondigt. Het kruis is zo het innerlijke Oosten en de gemeenschappelijke focus... 'Converti ad Dominum', draai je om naar de Heer. Zo kijken we op Hem die voor ons, voor de Vader staat en ons in zijn armen opneemt om ons te maken tot een levende

⁵⁶ Der Geist der Liturgie, blz. 72

nieuwe tempel. De Heer blijft het centrum, de opgaande zon van de geschiedenis.⁵⁷ Opmerkelijk is, dat na het concilie van Vaticanum II afstand is gedaan van deze Oriëntatie, terwijl de constitutie Sacrosanctum Concilium van Vaticanum II hierover niets expliciet vermeldt. Er moeten dus andere redenen zijn. Welke, zijn me niet helemaal duidelijk.

3.3 Het Motu Proprio van Benedictus XVI

Paus Benedictus XVI heeft zijn Motu Proprio 'Summorum Pontificum', uitgegeven op 7 juli 2007, geschreven naar aanleiding van ontstane onenigheid in gebieden waar fricties ontstonden rond de 'forma ordinaria' en de 'forma extra ordinaria' (het nieuwe altaarmissaal 1969, en het missaal uit 1962).

Doordat deze ontwikkelingen mogelijk op een schisma zouden kunnen uitlopen, heeft Benedictus XVI zijn Motu Proprio geschreven om de groep tegemoet te komen die binnen de Rooms-katholieke kerk vast wil blijven houden aan het gebruik van het Missale Romanum uit 1962.

Het Motu Proprio werd begeleid door een brief aan alle bisschoppen over de liturgiehervormingen naar aanleiding van Vaticanum II en de ontwikkelingen daarna. Hij spoorde hen aan 'ruimhartig' te zijn tegenover diegenen die verlangen gebruik te willen maken van het missaal uit 1962.

Bij de gelegenheid van het verschijnen van het Motu Proprio hebben de Nederlandse bisschoppen een brief geschreven waarin ze benadrukken dat de 'forma ordinaria' gewaarborgd zal blijven. Zij doen het verzoek om de gelovigen die vragen om gebruik te maken van het missaal uit '62 "welwillend tegemoet te treden". Maar zij vragen ook om begrip bij de gelovigen voor de priesters die na Vaticanum II gewijd zijn en dus geen of onvoldoende kennis hebben van het gebruik van het Missale Romanum uit 1962. Zij vragen om wederzijds begrip voor de beide groepen gelovigen.

De paus legt in zijn Motu Proprio het belang uit van de forma ordinaria en de besluiten die zijn genomen, onder bezieling van de H. Geest bij Vaticanum II en de vruchtbare veranderingen die dit met zich mee heeft gebracht. Te denken is bijvoorbeeld aan het rijker openen van de H. Schrift in de misliturgie en de aanpassing van het liturgisch leesrooster, dat verdeeld is in een A, B en C jaar waarbij in het betreffende liturgische jaar telkens een ander gedeelte uit de H. Schrift gelezen wordt. Ook wijst hij op het invoeren op bepaalde plaatsen van de landstaal.

Maar hij merkt ook op dat het nieuwe altaarmissaal van 1969 in de loop der jaren in vele gemeenschappen niet meer als norm werd gezien. De creativiteit in de liturgie die het nieuwe altaarmissaal mogelijk maakte nam dergelijke vormen aan dat het groepen mensen tegen de borst stuitte. Bijvoorbeeld geldt dat voor het zelf maken van eucharistische gebeden zonder de vast gestelde consecratie woorden.

Naar aanleiding van dergelijke pijnlijke gebeurtenissen heeft paus Johannes Paulus II al in 1988 het Motu Proprio 'Ecclesia Dei Adflicta' geschreven om deze 'misstanden' te benoemen en een normgevend kader te schetsen voor het gebruik van het Missale Romanum van 1962.

⁵⁷ *Der Geist der Liturgie*, blz. 72-73.

Maar bovendien wil paus Benedictus XVI in zijn Motu Proprio het belang benadrukken van de Tridentijnse misliturgie, die vele gelovigen heeft geïnspireerd en waardoor volkeren en culturen zijn beïnvloed. Ook wijst hij op heiligen en martelaren die omwille van de H. Eucharistie hun leven geofferd hebben. Deze Misliturgie, die ontstaan is naar aanleiding van de decreten van het concilie van Trente (Tridentijnse mis), wordt door vele jongeren (her)ontdekt. Zij voelen zich aangetrokken tot het Eucharistisch mysterie.⁵⁸

Juist dat mysterie dat duidelijk voelbaar en aanwezig is in deze 'forma extra ordinaria' is naar het gevoel van sommige gelovigen weggeredeneerd in de 'forma' van Vaticanum II. Zoals Paul Post in zijn artikel over 'de hervorming van de hervormingsbeweging' al aangeeft, zou de behoefte aan deze 'forma' van Trente ook te maken kunnen hebben met een zekere religieuze en sociale angst voor het nieuwe en de veranderingen die zich in deze postmoderne tijd voltrekken. Daardoor zou men terug willen grijpen naar de oude vertrouwde tijden van weleer. Voor anderen speelt ook nostalgie een rol waardoor deze liturgische uiting weer onder de aandacht is gekomen. Er is geen kant-en-klaar antwoord te vinden op de motieven die hier in het geding zijn. Wel is het van belang hierover theologisch en liturgisch te blijven reflecteren en onderzoeken.

In de periode van de liturgievernieuwing na Vaticanum II en de overschakeling van het Missale Romanum uit 1962 van paus Johannes XXIII, dat gebruikt werd ten tijde van het concilie en het nieuwe altaarmissaal dat officieel in Nederland in 1969 zijn intrede deed en in de periode hierna, leek het erop dat het Missale Romanum van Johannes XXIII was afgeschaft, maar dit is kerkjuridisch nooit bevestigd. Het gebruik van het Missale Romanum '62 is in vergetelheid geraakt in het overgrote deel van de katholieke kerk in de wereld en dus ook in Nederland. Er waren maar op zeer kleine schaal groeperingen en locaties, onder andere de Petrusbroederschap en de Sociëteit van Pius X, die het gebruik van het Missale Romanum bleven continueren.

Benedictus XVI benadrukt in zijn Motu Proprio dat naast de 'forma ordinaria' ook de 'forma extra ordinaria' (Missale Romanum uit 1962) gebruikt kan worden, deze beide formae zouden een vruchtbare uitwerking op elkaar kunnen hebben.

Met nadruk heeft Benedictus XVI het gebruik van het Missale Romanum uit 1962 aangewezen als forma extra ordinaria, de buitengewone vorm, bestemd voor die groepen die binnen de catholica gebruik willen blijven maken van het Missale Romanum.

Volgens paus Benedictus XVI zijn, als het Missale Romanum uit 1962 gebruikt wordt, wel enkele aanpassingen nodig in het licht van Vaticanum II. In plaats van een breuk in de geloofsgemeenschappen, zouden deze verschillende liturgische uitingen vruchtbaar kunnen zijn. Het is wel van groot belang dat er respect en wederzijds begrip heersen. Beide 'formae' hebben bestaansrecht. Beide 'formae' zijn verschillende uitingen van de kern, de bron en het hoogtepunt van het christelijk leven.

De 'forma ordinaria' en de 'forma extra ordinaria' zijn de twee vormen binnen de ene

⁵⁸ Het motu proprio en de begeleidende brieven in het boek: 'Het Heilig Misoffer', de onveranderlijke gebeden volgens het missale Romanum van de Zalige paus Johannes XXIII, Nationale raad voor Liturgie 's-Hertogenbosch 15 augustus 2007.

Romeinse ritus maar hebben hetzelfde doel, gemeenschappelijk communicatie met God, dankzegging aan God en aanbidding van de Verrezen Heer in de Heilige Geest. Zo geeft de Heilige Eucharistie uiting aan de Eucharistische levenshouding van de kerk. Daarom is het ook goed om de verschillende 'formae', naast elkaar te gebruiken, beiden zijn zij uiting van de ene goddelijke liturgie die alle eeuwen overstijgt en alle tijden samenvoegt in dat ene liturgische moment.

HOOFDSTUK 4 TOT BESLUIT

4.1 Samenvatting

In de eeuwen voor het concilie van Trente dat begon in 1545 was er op liturgisch gebied geen eenheid binnen de katholieke kerk. Er werden diverse liturgische vormen in verschillende orden en congregaties en landstreken naast elkaar gebruikt.

Rond de elfde en twaalfde eeuw kwam hier verandering in. Er werd besloten om de verschillende rollenboeken samen te vatten in het missaal en het brevier op basis van de curieliturgie.

Maar in de loop van de middeleeuwen verschoof het accent in de liturgie van het eren en danken van God, naar het bidden voor de levenden en overledenen.

Door deze accentverschuiving ontstond er binnen de bestaande liturgische vormen een nieuw aspect, de votiefmis. Doormiddel van deze votiefmis werden geestelijke 'vruchten' voortgebracht voor het heil van levenden en overledenen. Aan deze votiefmissen werden bepaalde praktijken gekoppeld, Ze maakten een explosieve groei door.

Omdat de Reformatie begonnen in 1517 grote gevolgen had voor de catholica is het concilie van Trente bijeengeroepen door paus Paulus III in 1545. Dit concilie moest een 'contrareformatie' zijn om de catholica te hervormen. Het moest het katholieke geloof weer zuiveren van de zaken die in de afgelopen eeuwen aangeslibd waren in de theologie en de liturgie. Tijdens de vijftientig sessies waaruit het concilie van Trente bestond, is er uitvoerig gesproken over de liturgie, de theologie en de houding van de katholieke kerk tegenover de reformatie en het reformatorische gedachtegoed. Er is geprobeerd om een oprechte en pastorale hervorming door te voeren. Maar over hoe deze hervorming tot stand te brengen bestond tijdens het concilie zeker geen unaniem idee. Pas in 1566 wanneer paus Pius V de Catechismus Romanus uitgeeft was er een eenduidige beschrijving van wat er onder de katholieke leer verstaan moest worden en wat juist niet.

Deze Catechismus Romanus moest de eenheid van de katholieke kerk benadrukken en bevestigen. In 1568 verscheen het vernieuwde Breviarium en in 1570 verscheen het Missale Romanum. Om ervoor te zorgen dat de eenheid binnen de catholica ook echt werd beoefend, werd er door paus Sixtus V in 1588 de 'ritencongregatie' opgericht die er op toe moest zien dat alle decreten en de verordeningen met betrekking tot het gebruik van de nieuwe liturgische boeken overal nageleefd werden.

In deze Catechismus Romanus werd de leer over de H. Eucharistie en het H. Misoffer uitvoerig beschreven en uitgelegd wat het H. Misoffer wel en juist niet is. Het accent verschuift van de maaltijd des Heren naar Het Offer, waar Christus zichzelf geeft voor het heil van mens en wereld.

Deze catechismus beschreef de H. Eucharistie als het grootste sacrament dat de kerk kent.

Het Missale Romanum bevatte de herziene Ordo Missae die volgens een bepaald schema in elkaar zat.

De zeventiende en achttiende eeuw stonden met name in het teken van de contrareformatie. De aanbidding van het H. Sacrament kreeg veel nadruk. De kloof

tussen de clerus op het priesterkoor en het volk in de kerk werd steeds groter en onder invloed van de muzikale ontwikkelingen in deze barokperiode wordt de liturgie tot een majestueus schouwspel.

Onder de invloed van de ritencongregatie vinden er weinig liturgische veranderingen plaats.

Onder invloed van paus Pius X aan het begin van de twintigste eeuw vindt er een opbloei plaats van het liturgisch leven. In 1962 verschijnt er het Missale Romanum dat door paus Johannes XXIII herzien is.

Al; vanaf de vroegchristelijke tijd had het volk een actieve rol tijdens de liturgische vieringen. De gelovigen werden geacht actief deel te nemen aan de gemeenschappelijke eredienst doormiddel van acclamaties, lichaamshoudingen en hymnen. Maar in de loop van de eeuwen verschuift dit en raken de gelovigen steeds meer vervreemd van wat er door de 'presbyter' en zijn assistenten werd gedaan tijdens de liturgie. Zij werden van deelnemer toeschouwer.

Pas in de Constituties en Decreten van Vaticanum II (1962-1965) is er, onder meer in de constitutie over de kerk (*Lumen gentium*), uitgebreid gesproken over de leek en diens de positie. Ook het communiceren van de gelovigen tijdens de liturgie was niet vanzelfsprekend in de Tridentijnse mis. Vaticanum II is hier duidelijk over geweest en vond dat de gelovigen ter communie dienden te gaan in de misliturgie.

Het concilie van Vaticanum II heeft in de jaren zestig afstand gedaan van de misliturgie van Trente (Tridentijnse mis) onder invloed van onder meer de liturgische beweging die al vanaf het begin van de twintigste eeuw een 'actuosa participatio' wilde bevorderen van de gelovigen.

In de constitutie over de liturgie van Vaticanum II wordt vermeld dat de liturgie hervormd moet worden om de actieve deelname te bevorderen en de liturgie begrijpelijker te maken. Ook werd er gesproken over het catechetisch karakter van de misliturgie en de liturgische taal. In 1969 verschijnt het nieuwe missaal.

In het decennium na dit concilie wordt het missaal intensief gebruikt. Maar tijdens het pontificaat van paus Johannes Paulus II verschijnen er meerdere pauselijke schrijvens die het 'creatief' gebruik van het nieuwe missaal afkeuren. Hij geeft aan sommige groeperingen de toestemming om de H. Mis van voor het concilie van Vaticanum II te vieren uit het Missale Romanum uit 1962. Ook geeft hij de bisschoppen de taak om het gebruik van dit missaal in de bisdommen weer onder de aandacht te brengen in deze groepen.

Om een beeld te kunnen krijgen van de continuïteit en de discontinuïteit van de beide 'formae' heb ik een vergelijking tussen beide gemaakt. Het is duidelijk dat het privé karakter, dat de mis voor Vaticanum II had, verschoven is naar het gemeenschappelijke karakter waar priester en gelovigen gezamenlijk het volk Gods symboliseren en het Lichaam van Christus zijn.

Na het Tweede Vaticaanse Concilie werd vooral de discontinuïteit gezien tussen de beide 'formae', maar in de loop van de periode na het concilie en met name rond de millenniumwisseling wordt de continuïteit weer meer onder de aandacht gebracht van deze liturgische vormen.

In de nieuwe liturgische vormen die zich na vatcianum II ontwikkelden is men van de eeuwenoude 'Oriëntatie' afgestapt.

Al in de jonge kerk richtten de christelijke gemeenschappen zich in gebed in de 'orante houding' tot het Oosten, de opgaande zon als uitdrukking van hun gerichtheid op de verrezen en Komende Christus.

Aan het begin van de vorige eeuw benadrukte de liturgische beweging al dat men af moest stappen van het oriënteren, zodat de kooropstelling het zelfde zou zijn als in de St. Pieter Basiliek in Rome, om zo de gelovigen beter te kunnen laten participeren en ter bevordering van de gemeenschappelijke viering van het H. Misoffer, de Eucharistie. De gelovigen waren niet meer betrokken bij wat de priester deed en vonden dat hij met zijn rug naar het volk stond, niet meer wetende dat hij met zijn gezicht naar het Oosten, 'de verrezen en komende Heer' stond.

Kardinaal Joseph Ratzinger, de huidige Paus Benedictus XVI, stelt dat het Missale Romanum (opgesteld door Paus Johannes XXIII in 1962) gebruikt kan worden door die groepen in de katholieke kerk die daar zeer veel waarde aan hechten. Hij benadrukte al in zijn in het boek 'Geist der Liturgie' dat hij als kardinaal schreef de bijzondere dimensie van de Oriëntatie en in zijn Motu Proprio 'Summorum Pontificum', dat hij schreef als Paus met Pauselijk gezag, de bijzondere manier van vieren van de H. Eucharistie volgens de forma extra ordinaria van het Concilie van Trente.

4.2 Conclusie

De vernieuwde interesse voor de forma die is vastgesteld na het concilie van Trente (de Tridentijnse Mis) moet geen 'terug naar het oude' zijn, maar een herontdekking ervan, om het wezenlijke in de liturgie te benadrukken.⁵⁹

De Tridentijnse Mis zou een goede en waardevolle forma extra ordinaria naast de forma ordinaria van Vaticanum II kunnen zijn, maar ik zou er voor pleiten om de Tridentijnse liturgie in het bijzonder het misritueel nogmaals grondig en kritisch onder de loep te nemen en te bestuderen met de ogen van Vaticanum II. In het achterhoofd de noden en de kritiek van deze tijd op de huidige liturgie, maar ook kritiek op de misliturgie van Trente, om deze waardevolle vorm in de huidige tijd een passende plaats te geven.

Bij deze bestudering moet naar mijn mening bijzonder gelet worden op een optimale aanpassing van het Missale Romanum uit 1962. Ook moet er grote aandacht besteed worden aan de actiosa participatio (actieve deelname) van de gelovigen aan en in de liturgie. Dit zou kunnen gebeuren door de Schriftlezingen alleen in de landstaal voor te lezen, het hardop bidden van de canon door de priester, het gebruik van diverse zorgvuldig uitgekozen eucharistische gebeden uit het altaarmissaal uit 1969 en het een vaste plaats geven van de Orationes communionis (de voorbeden).

Het Tweede Vaticaanse Concilie blijft zelf de voorkeur geven aan het Latijn als de liturgische taal, behalve bij de gedeelten die voor het volk zijn, onder andere de lezingen. Ik denk dat in sommige gevallen en op bepaalde plaatsen in de liturgie het goed is wanneer het Latijn als liturgische taal weer terugkomt. Naar mijn mening

⁵⁹ *Der Geist der Liturgie*, blz. 72.

symboliseert het Latijn ook de verbondenheid van alle katholieke christenen over de hele wereld, bij het dankgebed dat de kerk God brengt.

In de constitutie over de liturgie wordt grote nadruk gelegd op de begrijpbaarheid van de misrituelen. De landstaal zou kunnen helpen op sommige plaatsen in de liturgie om deze begrijpbaarheid van de misrituelen te bevorderen, maar de constitutie wijst ook op het grote belang van liturgische catechese. Liturgische catechese is naar mijn mening ook zeer belangrijk om de begrijpbaarheid van en betrokkenheid bij de eucharistische liturgie te bevorderen.

Vaticanium II is erg voorzichtig geweest in haar formulering omtrent de liturgische vernieuwingen.

De huidige praktijk laat zien dat de voorzichtigheid waarmee deze standpunten zijn geformuleerd heeft geleid tot een in sommige kringen grote vrijheid en creativiteit waarmee de liturgie van de H. Eucharistie wordt ingevuld, zodat de praktijk nauwelijks nog lijkt op wat er in de constitutie bedoeld is.

Al bijna twintig jaar voor Vaticanum II, in 1947, wees paus Pius XII op het belang van de actieve deelname door de gelovigen aan de misliturgie en zei hierover in zijn encycliek 'Mediator Dei et hominum': "Het is dus nodig... dat alle gelovigen het als hun hoogste plicht beschouwen en als hun hoogste waardigheid, deel te nemen (participare) aan het eucharistisch offer, en dat niet alleen door een lijdelijke tegenwoordigheid... maar met zulk een toeleeg en ijver (actuosa), dat zij zich ten nauwste verenigen met de Hogepriester, volgens het woord van de apostel 'Laat dezelfde gezindheid in u heersen als ook in Christus Jezus was' en dat zij met Hem en door Hem dat offer opdragen en tegelijk met Hem zich toewijden."⁶⁰

Een ander punt van aandacht moet het liturgisch leesrooster zijn. Het zou naar mijn mening wenselijk zijn dat het liturgische leesrooster dat na Vaticanum II is ingevoerd overgenomen wordt in de 'forma' van 1962. Ook moet er gekeken worden naar de hervorming van gebedsteksten, in het bijzonder in de liturgie van het Paastriduüm. Een andere kwestie is de aanpassing van de liturgische kalender met de feesten en heiligen van 'Vaticanium II' en daarna.

Van groot belang bij dit alles is wel dat er priesters en catecheten komen die gevoel hebben voor dit theologische, liturgische, eschatologische en kosmische karakter van de gemeenschappelijke viering van de Heilige Eucharistie. Zij dienen de gelovigen (weer) gevoelig te maken voor het 'mysterium fidei' in en rond de viering van de Heilige Eucharistie. Ook is het van belang dat men (weer) leert dat de Eucharistie de heilige communicatie is tussen God en Zijn volk. Het volk Gods brengt God dank voor het heilsmysterie dat Jezus de Christus voltrokken heeft en nu nog voltrekt. Hij is de Middelaar die in de viering van de Heilige Eucharistie, de gemeenschappelijke dankzegging, aanwezig is in de woorden van de H. Schrift, in het Sacrament met Zijn Lichaam en zijn Bloed, in de verzamelde gelovige gemeenschap die het Lichaam van Christus vormen en in de priester die in persona (caput) Christi, het Hoofd van het Lichaam (symboliseert), dat Christus is.

⁶⁰ Paus Pius XII, encycliek 'Mediator Dei et hominum', 1947, nr. 79.

Wat de 'oriëntatie' betreft lijkt het mij gepast om deze te handhaven dan wel opnieuw te benadrukken, om via deze houding de gerichtheid op de Levende en komende Christus te symboliseren. Een mogelijkheid zou kunnen zijn dat in de liturgie gedeeltelijk hieraan vastgehouden wordt, met name wanneer de priester voorgaat in gebed en tijdens de canon/ het eucharistisch gebed. Bij de andere onderdelen van de misliturgie kan hij zich keren naar de geloofsgemeenschap.

Het belang voor de gelovige gemeenschap ter plaatse moet weer beseft worden: zij zijn geen zwijgende (meelezende) 'circumstantes', maar samen met de priester mede-offeraars, het volk dat actief onderweg is, de komende Heer te gemoed .

In zijn artikel 'over de historische referentie in de Rooms-katholieke "hervorming-van-de-hervormingsbeweging"' schetst Paul Post drie vormen om naar het verleden te kijken: het verleden als voorgoed voorbij, het verleden als culturele bagage en wat hij noemt het 'attenderende verleden'. Hij beschrijft het 'attenderende verleden' als "verleden dat sterk op het heden is betrokken, dat, hoewel voorbij, nog als zinvol voor nu wordt ervaren".⁶¹ Dit is een 'verleden' dat geheel betrokken is op het nu.

Naar mijn mening is het 'attenderende verleden' van toepassing op de liturgie en liturgie van de H. Mis in het bijzonder. Maar het geldt ook voor de liturgiegeschiedenis. Iedere liturgische tijd heeft zijn vruchten en noden. Door de eeuwen heen heeft de kerk de liturgie geprobeerd te verfijnen en te vernieuwen om een zo goed mogelijk 'Eucharistie' (dankzegging) van de kerk van Christus aan God te kunnen zijn.

Het Tridentijnse misritueel (forma extra ordinaria) legt meer de nadruk op het offer karakter, op het ene kruisoffer dat in het nu herdacht (aanwezig gesteld), en gevierd wordt. Het 'Vaticaanse' misritueel (forma ordinaria) heeft het accent meer verdeeld over de maaltijd des Heren vooruit lopend op de eschatologische maaltijd in het Koninkrijk Gods en het offer van Christus, maar ook het offer van de kerk.

Er is een duidelijker verbinding gelegd tussen de liturgie van de Eucharistie en de liturgie van het Woord. Men greep daarbij terug op de eenheid van de liturgie zoals die in de jonge kerk aanwezig was.

Paus Benedictus XVI zegt hier over in zijn Motu Proprio "...Het staat onwankelbaar vast dat de Latijnse Liturgie van de Kerk, met haar verschillende vormen in alle eeuwen van de christelijke tijd, zeer vele heiligen in het geestelijke leven gestimuleerd heeft en zovele volkeren in de deugd van de godsdienst versterkt en hun vroomheid bevrucht heeft." ⁶²

Wel moet erop gelet worden dat beide 'formae' van het vieren van de H. Eucharistie naast elkaar recht van bestaan hebben. Er is wel een duidelijk en veelzeggend onderscheid aangebracht; door te spreken van 'gewoon' en 'buitengewoon'. Maar beide, zijn uitingen van het ene gemeenschappelijke dankgebed en offer van Christus' kerk.

Mits het Missale Romanum uit 1962 kritisch en grondig wordt herzien, is naar mijn

⁶¹ 'Over de historische referentie', blz. 74.

⁶² Paus Benedictus XVI Motu Proprio, 7 juli 2007, blz. 1 (internet versie)

mening de Tridentijnse mis een goede en mogelijk waardevolle forma extra ordinaria naast de forma ordinaria van Vaticanum II. Het zal weer mensen aanzetten om kritisch na te denken over de liturgie en hun Eucharistisch geloof, zodat het hoogtepunt en de bron van het christelijk leven ook in de toekomst het geloof van mensen en zo het leven van alledag kan beïnvloeden. Om op deze manier mensen te blijven stimuleren om in te treden in het mysterie van God en door hun handelen uit te stralen dat zij in woord en daad christen zijn.

Omnia autem probate quod bonum est tenete
1 Tessalonicenzen 5, 21

LITERATUUR

Arnold, Franz Xaver,
'De voorgeschiedenis van het decreet van Trente over het H. misoffer en zijn eeuwen lange invloed op de behandeling van het eucharistisch mysterie in de prediking', *Ssma Eucharistia, Eucharistisch ascetisch tijdschrift voor geestelijken*. 44(1952)7-8, blz. 165-216.

Beknopt Liturgisch Woordenboek, Roermond 1965.

Benedictus XVI Paus,
Motu Proprio 'summorum pontificum'. Over het gebruik van de Romeinse Liturgie uit de tijd van voor de hervorming van 1970, Gegeven bij de St.Pieter 7 juli 2007.

Benedictus XVI Paus,
Brief aan de bisschoppen van de hele wereld naar aanleiding van de publicatie van het motu proprio "summorum pontificum", Gegeven bij de St.Pieter 7 juli 2007.

Concilium oecumenicum Vaticanum II
Driewekelijks tijdschrift onder redactie van de abdij van Berne Heeswijk

Constituties en Decreten van het Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, Katholiek archief, Amersfoort 1967, daarin: 'Sacrosanctum Concilium, Constitutie over de Heilige Liturgie', blz. 1-38.

Hermans, prof. Dr. J.L.W.M.,
De liturgievernieuwing in Nederland, Amersfoort 1990.

Hermans, prof. Dr. J.L.W.M.,
'Vaticaan wil authentieke viering van de Eucharistie', *Katholiek Nieuwsblad*, 23 april 2004

Instructie, Redemptionis Sacramentum, Congregatie voor de goddelijke eredienst, Vaticaan, 25 maart 2004.

Jungmann Prof. Dr. J. A. sj,
Missarum Sollemnia, Wien-Freiburg-Basel, 1962; vijfde editie, Nederlandse uitgave: Kasterlee 1966, deel 1.

Nationale raad voor Liturgie,
'Het Heilig Misoffer', de onveranderlijke gebeden volgens het missale Romanum van de Zalige paus Johannes XXIII, 's-Hertogenbosch 15 augustus 2007. Daarin ook het motu proprio 'summorum pontificum', blz. 5-11.

Nieuwbarn M.C., O.P.S.
Het Heilig Misoffer en zijne ceremoniën, Nijmegen 1906.

Post, Paul,

'Over de historische referentie in de rooms-katholieke 'Hervorming- van - de- hervormingsbeweging', in *Jaarboek voor liturgie-onderzoek*, 20 (2004) 73-88,

Paulus VI Paus,

Moto Proprio 'Sacram Liturgiam', Over het van kracht worden van bepaalde voorschriften van de Constitutie over de Heilige Liturgie, door het Tweede Vaticaanse Concilie goedgekeurd, Gegeven bij de St. Pieter, 25 januari 1964.

Post, Paul,

'Over de historische referentie in de rooms-katholieke 'Hervorming- van - de- hervormingsbeweging', in *Jaarboek voor liturgie-onderzoek*, 20 (2004) 73-88.

Ratzinger, Joseph Kardinal,

Der Geist der Liturgie, Eine Einführung, Freiburg 2000.

'De Roomsche Katechismus' op last der H. kerkvergadering van Trente opgesteld en door bevel van den H. paus Pius V uitgegeven, Antwerpen 1749, opnieuw uitgegeven in 1850, deel 1.

Romeins missaal, Latijn en Nederlands voor zondagen en feesten met de lezingen en een kyriale, Nationale raad voor liturgie 1970, 4de druk, Amstelveen, 1996.

Volksmisboek en vesperale, Benedictynen van Affligem, Utrecht-Nijmegen 1929

www.katholiek nederland.nl

Over de Tridentijnse ritus (meerdere artikelen).

www.ecclesiadei.nl

Een handleiding voor misdienaars met beschrijving rond de Tridentijnse ritus.

www.rkdocumenten.nl/dossier.php?dossier=21 (Sessies van Trente)

BIJLAGEN

1.

Mediator Dei et hominum

encycliek, paus Pius XII

Deel 2, Hoofdstuk 2 Artikel 1

De gelovigen moeten deelnemen door zich te verenigen met Christus-priester en met Christus-slachtoffer

Het is dus nodig, eerbiedwaardige broeders, dat alle gelovigen het als hun hoogste plicht en hun hoogste waardigheid beschouwen, deel te nemen aan het eucharistisch offer, en dat niet door een lijdelijke tegenwoordigheid, nalatig en met een geest vol afdwaling en verstrooidheid, maar met zulk een toelief en ijver, dat zij zich ten nauwste verenigen met de Hogepriester, volgens het woord van de Apostel: "*Laat dezelfde gezindheid in u heersen als ook in Christus Jezus was*" (Fil. 2, 5), en dat zij met Hem en door Hem dat offer opdragen en tegelijk met Hem zich toewijden. Christus is ongetwijfeld priester, maar voor ons, niet voor zichzelf, daar Hij de gebeden en de godsdienstige gevoelens in naam van heel het mensdom aan de eeuwige Vader aanbiedt. Christus is tegelijk slachtoffer, maar voor ons, daar Hij zichzelf stelt in de plaats van de zondige mens. Welnu, het woord van de Apostel: "*Laat diezelfde gezindheid in u heersen die ook in Christus Jezus was*" vordert van alle christenen, dat zij zoveel het in 's mensen vermogen ligt, dezelfde zielsgesteltenis in zich weergeven, waarvan de ziel van de goddelijke Verlosser vervuld was, toen Hij het offer van zichzelf voltrok, d.w.z. de nederige onderworpenheid van de geest, de aanbidding, de eer en lof en de dank aan Gods opperste Majesteit gebracht. Dit woord vordert verder van hen, dat zij enigermate de staat van slachtoffer aannemen, de zelfverloochening naar de voorschriften van het evangelie, de vrijwillige en bereidvaardige beoefening van de boetvaardigheid, de verafschuwing en de uitboeting van eigen zonden. Het vraagt in één woord, dat wij allen met Christus een mystieke kruisdood sterven, zodat wij het woord van Paulus tot het onze mogen maken: "*Met Christus ben ik gekruisigd*." (Gal. 2, 19)

Bron:

<http://www.rkddocumenten.nl/index.php?docid=419&id=1805>

2.

Voorgeschiedenis van motu proprio Summorum pontificum

Hilversum (SRKK/Van onze redactie) 7 juli 2007 - Het vandaag verschenen motu-proprio *Summorum Pontificum* van Benedictus XVI heeft een lange voorgeschiedenis. De katholieke eredienst is altijd onderwerp van theologische bespiegeling, discussie en hervorming geweest. Sinds de liturgievernieuwing van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) bestaat er een groep gelovigen die de 'oude' ritus niet wilde opgeven. Hieronder een historisch overzicht van gebeurtenissen en documenten met betrekking tot de kwestie.

Van Trente tot Vaticanum II

1545-1563: Concilie van Trente

Dit algemene concilie legt in een reactie op de Reformatie het verloop van de Latijnse eredienst vast. Alle vormen van eredienst die daardoor opnieuw werden vormgegeven, maakten tezamen de zogeheten Tridentijnse Ritus uit, genoemd naar de plaats waar het concilie gehouden werd: het Noord-Italiaanse Trente, *Tridentinum* in het Latijn.

1566-1572: Paus Pius V

Liturgische uitwassen worden door Sint Pius V bestreden door de uitgave van het *Breviarum Romanum* (1568) en het *Missale Romanum* (1570).

1958-1963: Paus Johannes XXIII

In 1962 geeft Johannes XXII opdracht tot een aanpassing van de liturgie. De resultaten daarvan worden gepubliceerd in het laatste Romeinse misboek voor het Tweede Vaticaans Concilie.

1962-1965: Tweede Vaticaans Concilie

In Rome vindt het Tweede Vaticaans Concilie plaats, dat streeft naar *aggiornamento* (modernisering) en meer openheid van de Kerk voor de wereld. Sommigen vinden echter dat de hervormingen, onder meer met betrekking tot de liturgie in de volkstaal, te ver gaan.

Tijdens het pontificaat van Paulus VI

1968: Lefebvre

Uit protest tegen de hervormingen van Vaticanum II breekt de voormalige Franse aartsbisschop van Dakar; mgr. Marcel Lefebvre, met Rome. Hij richt het traditionalistische Priesterbroederschap Pius X op.

1969: Het indult voor oude en zieke priesters

Oude priesters die de Mis vieren zonder gelovigen en die serieuze moeilijkheden zouden hebben met het zich eigen maken van de nieuwe Misordo en de nieuwe teksten van het Romeinse missaal, wordt toegestaan (met de goedkeuring van de ordinarius) de riten en teksten te gebruiken van het Missale Romanum van 1962 (met de veranderingen van de decreten van 1965 en 1967).

1971: 'Agatha Christi Indult'

Op 6 juli 1971 verschijnt in het Londense dagblad *The Times* een artikel waarin door vooraanstaande mensen uit de culturele wereld (o.a. Vladimir Ashkenazy, Agatha Christi, Graham Greene, Yehudi Menuhin, Iris Murdoch) wordt verzocht "om de rooms-katholieke Mis in haar traditionele vorm te bewaren". Als reden wordt gegeven dat deze ritus, met z'n 'prachtige Latijnse tekst', vele uitingen van kunst heeft geïnspireerd. Het behoort om die reden tot de universele cultuur. De wens van deze kunstenaars, die op zich geen kritiek op de vernieuwde Mis hadden, werd door paus Paulus VI ingewilligd. Hij stond persoonlijk, via kardinaal Heenan, op 5 november 1971 aan de ordinarii van Engeland en Wales toe om aan bepaalde groepen van gelovigen, bij bijzondere gelegenheden, de toestemming te verlenen aan een Mis deel te nemen, die gevierd wordt volgens de riten en teksten van het vorige Romeinse missaal, dat door de Ritencongregatie in 1965 gepubliceerd werd, met de veranderingen die in 1967 toegevoegd werden.

1972: Indult bij uitzondering

Op 16 juni 1972 antwoordt de Congregatie voor de Eredienst positief op een verzoek van een Franse school voor Gregoriaanse zang om éénmaal de Mis van de heilige Pius V te mogen gebruiken. De Congregatie laat het aan (het pastoraal aanvoelen van) de bisschop over om dit indult voor één Mis te verlenen of niet. Dit indult werd in 1974 weer

ingetrokken.

Tijdens het pontificaat van Johannes Paulus II

1980: Enquête over de 'Tridentijnse Mis'

De Congregatie voor de Eredienst legt op aandringen van de paus de bisschoppen van de wereldkerk twee vragen over de eucharistie voor. Eerst werd de bisschoppen gevraagd of er in hun dioceses missen in het Latijn gecelebreerd worden. De tweede vraag ging over de Tridentijnse Mis.

Het probleem van de 'Tridentijnse Mis' is volgens de antwoorden van de bisschoppen een probleem van een zeer kleine minderheid, die echter bijzonder actief en hoorbaar is. Deze minderheid is vooral te vinden in Europa, Amerika en Oceanië. Verschillende bisschoppen waarschuwen tegen het opnieuw toestaan van de 'Tridentijnse Mis'. Hierdoor zou de autoriteit van de Kerk aangetast worden. De Amerikaanse bisschoppen typeren de groep die de Tridentijnse liturgie wenst te vieren als mensen die op politiek, sociaal en religieus vlak hangen aan de nostalgie van het verleden. Volgens enkele bisschoppen is het verlangen naar de 'Tridentijnse Mis' een reactie op misbruiken en doorgeschoten experimenten in de liturgie.

De antwoorden op deze problematiek kunnen volgens de Congregatie voor de Eredienst als volgt samengevat worden:

- (a) De overgrote meerderheid van de bisschoppen heeft deze problemen niet in het eigen dioceses en biedt dan ook geen oplossing aan;
- (b) Twaalf bisschoppen kennen de problematiek weliswaar niet in het eigen bisdom, maar ze menen dat het toestaan van de 'oude ritus' vrede onder de betreffende ontevreden groep zou kunnen brengen;
- (c) Vier bisschoppen die met dergelijke groepen problemen hebben, spreken zich uit voor een indult;
- (d) Zes bisschoppen uit Groot-Brittannië zijn voor de handhaving van 'hun' indult van 1971;
- (e) Een aanzienlijk deel van de bisschoppen met deze problemen in hun dioceses is tegen het toestaan van de 'oude ritus'. Ze betwijfelen of zo'n indult vrede zou brengen. Eerder verwachten ze verdeeldheid in de Kerk en een verlies aan autoriteit van de kerkelijke hiërarchie;
- (f) Eén bisschop heeft alle priesters van zijn bisdom opgedragen de Mis te celebreren in het Latijn, volgens het missaal van Trente.

Het commentaar van de Congregatie voor de Eredienst wordt beëindigd met de volgende conclusie: "Volgens de antwoorden van de bisschoppen doet de mentaliteit van betreffende groepen (...) vermoeden dat een eventuele concessie van de Tridentijnse Mis binnen verschillende kerkelijke groepen aanleiding zou geven voor minachting van de voorschriften van het tweede Vaticaans Concilie en van de heilige Vader, en dit zou een zware beschadiging van de gemeenschap en de eenheid van de Kerk betekenen."

1982: Kleine groep curie-kardinalen bespreekt Tridentijnse Liturgie

Een kleine groep kardinalen onder leiding van kardinaal Ratzinger bespreekt de mogelijkheid tot vrijgave van de Tridentijnse Liturgie. Men komt tot de suggestie (en daar blijft het bij) dat bij elke Mis die in het Latijn wordt opgedragen het 1962 missaal gebruikt mag worden.

Uiteindelijk zou het tot een synthese van de missaals uit 1962 en 1970-1975 moeten komen.

1984: *Epistula 'Quattuor abhinc annos'*

3 oktober 1984 verschijnt een Vaticaans document, getiteld: *Epistula de usu Missalis Romani iuxta editionem typicam anni MCMLXII 'Quattuor abhinc annos'* (Brief over het gebruik van het Romeins Missaal van 1962 'Na vier jaar'), een brief van de Congregatie voor de Eredienst aan de voorzitters van de Bisschoppenconferenties. In deze brief wordt het onder strikte voorwaarden aan diocesane bisschoppen toegestaan een indult te verstrekken op grond waarvan priesters en gelovigen de Mis volgens het Missale Romanum in zijn uitgave van 1962 mogen vieren. De voorwaarden:

- a) Het moet eenduidig en openlijk vaststaan dat betreffende priester en betreffende gelovigen op geen enkele wijze de positie van hen delen die de legitimiteit en orthodoxie van het missaal in twijfel trekken dat in 1970 door paus Paulus VI is gepromulgeerd.
- b) De viering dient uitsluitend voorbehouden te zijn aan hen die erom vragen; en wel in kerken en oratoria die de bisschop bepaalt (niet in parochiekerken, tenzij de bisschop dit in uitzonderlijke gevallen toestaat) en op die dagen en onder die voorwaarden die door de bisschop zijn vastgesteld.
- c) Een dergelijke viering geschiede volgens het missaal van 1962 en in het Latijn.
- d) Er mag geen vermenging tussen de riten en teksten van beide missaals plaatsvinden.
- e) Iedere bisschop die toestemming verleent, moet deze congregatie hierover informeren en een jaar na het verlenen van het indult over het resultaat hiervan berichten.

1986: Kardinalencommissie

De paus benoemt in december 1986 een commissie van negen curiekardinalen, die het functioneren van het indult van 1984 moeten onderzoeken. Deze commissie schijnt tot de conclusie te zijn gekomen dat het indult in de praktijk weinig effect teweeg heeft gebracht.

Om in deze situatie verandering te brengen zou zij met de volgende aanbevelingen zijn gekomen:

- 1. In de liturgie van de Romeinse ritus moet de Latijnse taal de haar toekomende eer toebedeeld worden. De bisschoppen moeten ervoor zorgen dat in alle belangrijke plaatsen van hun bisdommen op zon- en feestdagen minstens een Mis in de Latijnse taal gevierd wordt. Daarbij kunnen de lezingen ook in de volkstaal voorgedragen worden.
- 2. Bij hun 'privé-missen' kunnen de priesters zich altijd van de Latijnse taal bedienen.
- 3. Bij elke in het Latijn gevierde Mis -met of zonder volk- heeft de celebrant het recht vrij te kiezen tussen het Romeinse missaal van Paulus VI (1970) en dat van Johannes XXIII (1962).
- 4. Kiest de celebrant het missaal van Paulus VI, dan moet hij zich aan diens rubrieken houden.
- 5. Kiest de celebrant het missaal van Johannes XXIII, dan is hij aan diens rubrieken gebonden, maar hij mag bij de lezingen ofwel het Latijn of de volkstaal gebruiken van de priefaties, proprium-gebeden en voorbeden van het Paulus VI-missaal.
- 6. De liturgische kalender wordt gekozen overeenkomstig het missaal dat gebruikt wordt.

1988: *Motu proprio Ecclesia Dei adflicta* van 2 juli 1988

Motu proprio, uitgegeven n.a.v. de onrechtmatige bisschopswijding door Mgr Lefebvre (30 juni 1988).

“Ten opzichte van alle katholieke gelovigen die zich verbonden voelen met vroegere vormen van liturgie en discipline verlang ik mijn wil te tonen om het hun gemakkelijk te maken zich in de kerkelijke communio in te voegen, door de noodzakelijke maatregelen te nemen waardoor respect voor hun rechtmatige verlangens gegarandeerd wordt... Ik decreteer het volgende: men moet overal de gevoelens respecteren van allen die zich verbonden voelen met de Latijnse liturgische Traditie door een ruime en genereuze toepassing van de richtlijnen die enige tijd geleden (nl. in 1984, MH) door de Apostolische Stoel gegeven zijn voor het gebruik van het Romeins Missaal volgens de editio typica van 1962” (5c; 6c).

“Er wordt een commissie ingesteld wier taak het is samen te werken met de dicasteriën van de Curie en met de betrokken kringen, met als doel het verschaffen van de volledige kerkelijke communio van priesters, seminaristen, religieuze gemeenschappen of individuen die tot nu toe op verschillende wijze verbonden zijn met de gemeenschap die gesticht is door aartsbisschop Lefebvre, maar verbonden willen blijven met de opvolger van Petrus in de katholieke Kerk terwijl ze hun spirituele en liturgische tradities behouden in het licht van het protocol ondertekend op 5 mei door kardinaal Ratzinger en aartsbisschop Lefebvre” (nr. 6a).

Kardinaal Ratzinger over Lefebvrianen

Kardinaal Joseph Ratzinger, de latere paus Benedictus XVI, hield op 13 juli 1988 in Santiago de Chile een toespraak tot de Chileense bisschoppen. Daarin zei hij over de schismatische situatie waarin de volgelingen van mgr. Lefebvre verkeren: “Een christen kan nooit, mag nooit, gelukkig zijn met een scheuring. Het is juist een der fundamentele ontdekkingen van de theologie van de oecumene, dat schisma's slechts kunnen plaatsvinden als bepaalde waarheden en zekere waarden van het christelijk geloof niet meer worden beleefd in de Kerk. De waarheid, die aan de kant geschoven wordt, gaat dan een zelfstandig leven leiden. Om al deze redenen moeten wij deze zaak op de eerste plaats zien als een gelegenheid tot gewetensonderzoek. Wij kunnen zulk een schisma zinloos maken door de binnenkerkelijke werkelijkheid te vernieuwen.”

1988-2002: Het aantal priesters, seminaristen, kloosters, gemeenschappen en leken gelovigen die zich bekennen tot de Tridentijnse liturgie groeit gestaag.

1996: Kardinaal Ratzingers boek 'Zout der Aarde'

Kardinaal Ratzinger zegt in zijn boek *Zout der aarde* (1996): “Ik denk weliswaar dat men veel overvloediger de oude ritus aan al diegenen zou moeten gunnen die dat wensen. Ik zie überhaupt niet in wat daar gevaarlijk of onacceptabel aan zou zijn. Een gemeenschap die plots als strikt verboden verklaart wat tot voor kort voor haar het heiligste en hoogste was en doet voorkomen of het verlangen daarnaar iets onfatsoenlijks is, trekt zichzelf in twijfel. Maar een simpele terugkeer naar het oude zou geen oplossing zijn.”

2002: Campos, Brazilië

Toestemming wordt verleend aan de apostolische administratuur H. Joannes Maria Vianney in Campos, Brazilië (uit het voormalig bisdom van Mgr. De Castro Mayer, medeconsecrator bij de wijdingen van 1988) om het zogeheten missaal van de H. Pius V als reguliere ritus te gebruiken. De status van de onrechtmatig gewijde bisschop, een grote groep priesters, alsmede vele gelovigen, wordt hiermee gereguleerd.

24 mei 2003: Kardinaal Hoyos celebreert volgens het '62 missaal in de Maria Maggiore

basiliek te Rome in aanwezigheid van een grote groep gelovigen. De eerste pontificale Mis in deze liturgische vorm in een der Romeinse basilieken sinds de invoering van de nieuwe Misorde.

Kardinaal Ratzinger gaat in 1990 voor in een pontificale mis volgens de Tridentijnse ritus op een traditionalistisch grootseminarie in Wigratzbad, Duitsland.

Tijdens het pontificaat van Benedictus XVI

19 april 2005: Ratzinger wordt paus

Kardinaal Ratzinger werd tot paus gekozen op 19 april 2005. In verschillende geschriften had hij al getoond affiniteit met de Tridentijnse liturgie te hebben. Bovendien had hij als kardinaal diverse malen de mis volgens het missaal van Trente opgedragen.

29 augustus 2005: Ontmoeting tussen mgr. Fellay (de overste van de Pius X broederschap) en paus Benedictus XVI.

15 september 2005:

Media op internet (CWNews.com) berichten over een lezing, gehouden door historicus Eamonn Duffy. Duffy beweert dat het zeer waarschijnlijk is dat paus Benedictus de restricties op het celebreren van de Tridentijnse liturgie op gaat heffen. Het geruchtencircus rondom een mogelijk indult vindt rond deze datum zijn oorsprong.

26 september 2005:

Kardinaal Medina Estevez, oud-prefect van de Congregatie voor de Eredienst en lid van de

Commissie Ecclesia Dei, zegt in een interview met IMedia dat de paus spoedig stappen zou gaan zetten om de restricties op het celebreren van de 'oude ritus' op te heffen,

Oktober 2005: Bisschoppensynode over de Eucharistie.

Kardinaal Arinze verklaart dat de Tridentijnse liturgie geen item is tijdens deze synode. Enkele dagen later spreekt kardinaal Hoyos de synode toe over de Tridentijnse kwestie en een mogelijke vrijgave van deze liturgie. Er is weinig respons. Bij de voorstellen, geformuleerd aan het einde van de synode, wordt het onderwerp niet opgenomen. Een teleurstelling voor velen die 'iets verwacht hadden'.

22 december 2005: Toespraak paus gericht aan de Curie.

De paus bespreekt de zogenaamde 'hermeneutiek van de (dis-)continuïteit'. Vaticanum II is 40 jaar geleden afgesloten. Soms zijn er breuklijnen te bespeuren alsof Vaticanum II een begin is, en geen onderdeel van de Traditie. Deze toespraak wordt goed ontvangen in traditionalistische kringen. De Novus Ordo lijkt vaak een van die breuklijnen te zijn, zeker in de liturgische praktijk.

13 februari 2006

Eerste consultatieronde van de paus met de hoofden van de verschillende Romeinse dicasteries. De bespreking is geheel gewijd aan de kwestie van de traditionalisten, waarbij zowel liturgische als juridische zaken aan de orde komen.

23 maart 2006

Ontmoeting met de kardinalen die bijeen zijn gekomen voor het consistorie (24 maart). Een van de onderwerpen: de kwestie Lefebvre / Pius X Broederschap en de vernieuwing van de liturgie.

30 maart 2006: Voor het eerst wordt er in serieuze media (het Spaanse ACIPrensa) gespeculeerd over een mogelijke vrijgave van de Tridentijnse Liturgie.

6 april 2006: De Franse krant La Croix spreekt over een mogelijk Motu Proprio, een Romeins document, door de paus 'uit eigen beweging' geschreven, en dus niet uitgevaardigd door bijvoorbeeld de Congregatie voor de Eredienst.

7 april 2006: Tweede ontmoeting paus – hoofden dicasteries. Onderwerp onbekend. Geruchten in de media wijzen op een spoedige vrijgave van het '62 missaal.

13 april 2006: Witte Donderdag. Velen verwachten vandaag de publicatie van een document, waar al zolang naar is uitgezien. Anderen zijn sceptisch: ingewijde vaticanisten schijnen van niets te weten. Witte Donderdag gaat voorbij zonder nieuws op dit gebied, een stilte die maanden zal gaan duren...

8 september 2006: Oprichting Instituut 'Le Bon Pasteur' door de Congregatie voor de Clerus en de Commissie Ecclesia Dei. Het Instituut bevindt zich in Bordeaux en bestaat uit voormalige priesters en seminaristen van de Pius X Broederschap. Gecelebreerd wordt uitsluitend middels het '62 missaal.

11 oktober 2006: Italiaanse media melden een spoedige vrijgave van het '62 missaal, nog voor het einde van het jaar (A. Tornielli, Il Giornale). Verklaard zou worden dat de zgn. Ritus volgens het missaal van Sint Pius V nooit afgeschaft is, en voortaan naast de vernieuwde

ritus zou bestaan als 'buitengewone ritus'.

12 oktober 2006: De Italiaanse Bisschoppenconferentie publiceert op haar website het bericht dat "spoedig een Motu Proprio over de Latijnse Mis volgens het oude missaal van Sint Pius V gepubliceerd zal worden".

4 november 2006: Kardinaal Ricard (hoofd Franse bisschoppenconferentie en lid van de Pauselijke Commissie Ecclesia Dei) deelt aan de bisschoppenconferentie mee dat het motu proprio nog niet is ondertekend. Er zullen volgens hem nog consultatieronden volgen. Ook de Franse bisschoppen kunnen hun zorgen, vragen en suggesties nog indienen, aldus Ricard. In Frankrijk was inmiddels grote beroering ontstaan over de verwachte vrijgave van de oude liturgie. Bisschoppen en priesters tekenden petities om te waarschuwen tegen deze stap.

29 november 2006: Het aartsbisdom Genua publiceert een verklaring op zijn website: "De Mis van Sint Pius V is niet afgeschaft door Vaticanum II. Het is aan de paus om beslissingen te nemen die betrekking hebben op het liturgisch leven."

12 december 2006: De Commissie Ecclesia Dei komt voltallig bijeen. Na afloop verklaart kardinaal Medina Estevez dat het Motu Proprio door de Commissie is besproken en er enkele wijzigingen zijn aanbevolen die door kardinaal Hoyos zullen worden verwerkt. Hierna zal het document aan de paus ter goedkeuring en ondertekening worden aangeboden.

13 december 2006: A. Tornielli van het dagblad *Il Giornale* duidt aan dat er tijdens de zitting van 12 december twee zaken zijn besproken: het motu proprio en het juridisch 'framework' waarbinnen aanhangers van de Pius X Broederschap weer in volledige eenheid met de Kerk zouden kunnen leven. Het motu proprio zou het aan alle priesters toestaan het '62 missaal te gebruiken als buitengewone ritus. Het is niet langer aan de bisschop om toestemming te verlenen, maar wel om de verschillende vieringen te reguleren.

16 december 2006: Franse en Italiaanse intellectuelen ondersteunen in open brieven in respectievelijk *Le Figaro* en *Il Foglio* het voornemen van de paus de traditionele liturgie weer vrij te geven. Petities uit andere landen volgen.

13 maart 2007: Post-synodale Apostolische Exhortatie *Sacramentum Caritatis*. Geen 'oude ritus nieuws'.

31 maart 2007: Kardinaal Bertone bevestigt in een interview met *Le Figaro* dat een motu proprio aangaande de Tridentijnse liturgie gepubliceerd zal worden. De paus zelf zal aan gelovigen en bisschoppen uitleggen wat zijn visie is op de plaats van deze liturgische vorm.

20 april 2007: De Amerikaanse *Vatican watcher* John Allen maakt in zijn column bekend dat ook kardinaal Kasper het bestaan van het motu proprio bevestigt heeft, en wel in een briefwisseling met leden van de internationale raad van christenen en joden (dd 3 april 2007). Zij hadden hun zorgen kenbaar gemaakt met betrekking tot het vrijgeven van het missaal van 1962. In dit missaal zouden diverse gebeden zijn opgenomen die kwetsend voor de joden zijn. Kardinaal Kasper schrijft echter: "De beslissing die genomen is, kan nu niet meer veranderd worden".

16 mei 2007: Kardinaal Castillon Hoyos, voorzitter van Ecclesia Dei spreekt met de Latijns-Amerikaanse Bisschoppenconferentie (CELAM) over het werk en de toekomst van zijn

Commissie. Hij zegt: "De Heilige Vader heeft de intentie om de gehele Kerk de mogelijkheid te bieden om zowel de Heilige Mis als de overige sacramenten te celebreren volgens de liturgische boeken die gepromulgeerd zijn door de zalige paus Johannes XXIII in 1962. Voor deze liturgie (die nooit is afgeschaft, en die, zoals gezegd, beschouwd wordt als een schat) bestaat vandaag de dag een nieuwe en hernieuwde interesse. Daarom denkt de Heilige Vader dat de tijd aangebroken is om (zoals de Kardinalencommissie het in 1986 had geadviseerd) deze liturgie, als buitengewone vorm van de ene Romeinse ritus, weer toegankelijk te maken. "

Ook geeft de kardinaal enkele interessante cijfers:

"Tot nu toe staan er verschillende, over de hele wereld verspreide, gemeenschappen onder het gezag van Ecclesia Dei: 300 priesters, 79 mannelijke religieuzen, 300 vrouwelijke religieuzen, 200 seminaristen en honderdduizenden gelovigen. Het is opvallend dat de interesse van jonge mensen in Frankrijk, de VS, Brazilië, Italië, Scandinavië, Australië en China aan het toenemen is. Met de terugkeer van Campos is de band van 50 priesters, ongeveer 50 seminaristen, 100 religieuzen en 25.000 gelovigen met de Kerk hersteld."

"De groep Lefevristen bestaat nu uit vier bisschoppen, gewijd door Mgr Lefebvre, 500 priesters en 600.000 gelovigen. Verbonden met deze groep zijn verschillende kloosters en enkele mannelijke en vrouwelijke religieuze groepen. Ze hebben parochies (priorijen), seminaries en associaties. De groep is aanwezig in 26 landen."

3 juni 2007: Kardinaal Bertone bevestigt in een interview met *Avvenire* dat het Motu Proprio spoedig zal verschijnen en gepaard zal gaan met een begeleidingsbrief van de paus.

14 juni 2007: De perschef van de Heilige Stoel, pater Lombardi, verklaart tegenover *Kath.net* dat het Motu Proprio zeker zal verschijnen, de exacte datum is nog onbekend. Diverse websites berichten over een verschijningsdatum die ligt voor het begin van de vakantie van de paus (9 juli).

27 juni 2007: *Die Welt* (Paul Badde) en *Kath.net* berichten dat deze dag het motu proprio alsmede een begeleidend schrijven is overhandigd aan vertegenwoordigers van diverse bisschoppenconferenties. De overhandiging vond plaats tijdens een ontmoeting met kardinaal Bertone. Paus Benedictus maakte later zijn opwachting en ging met de aanwezigen in gesprek. Als verschijningsdatum wordt 7 juli genoemd.

28 juni 2007: Het Dagelijks Bulletin van de Heilige Stoel doet verslag van de ontmoeting die gisteren heeft plaatsgevonden. De paus heeft ongeveer een uur gesproken met de aanwezigen. Het motu proprio zal aan alle bisschoppen worden toegezonden en binnen enkele dagen verschijnen. Dan wordt ook duidelijk wanneer het document van kracht wordt.

7 juli 2007: de paus publiceert zijn motu proprio *Summorum Pontificum*.

Bron:

http://www.katholiek nederland.nl/actualiteit/2007/detail_objectID592829_FJaar2007.html

3.

Motu Proprio Summorum Pontificum
Paus Benedictus XVI

SUMMORUM PONTIFICUM

Over het gebruik van de Romeinse Liturgie voorafgaand aan de hervorming van 1970

(Soort document: Paus Benedictus XVI - Motu Proprio)

Paus Benedictus XVI - 7 juli 2007

De zorg van de Pausen is tot op heden altijd geweest dat de Kerk van Christus aan de Goddelijke Majesteit een waardige cultus opdraagt "tot lof en glorie van Zijn naam" en "tot welzijn van Zijn gehele heilige Kerk."

Sinds onheugelijke tijden alsook in de toekomst dient het principe bewaard te worden "volgens hetwelke elke particuliere Kerk met de universele Kerk moet overeenstemmen niet enkel wat betreft de geloofsleer en de sacramentele tekenen, maar ook wat betreft de universeel van de apostelen en van de ononderbroken overlevering ontvangen gebruiken, die bewaard dienen te worden niet enkel om fouten te vermijden, maar ook om de integriteit van het geloof verder te geven want de wet van het bidden (*Lex orandi*) van de Kerk beantwoordt aan haar wet van het geloven (*Lex credendi*)."¹

Onder de Pausen die zulke geboden zorg bewezen hebben munt uit de naam van de heilige Gregorius de Grote die ervoor gezorgd heeft dat zowel het katholieke geloof als ook de schatten van de cultus en de cultuur die de Romeinen uit de voorafgaande eeuwen verzameld hadden, overgeleverd werden aan de nieuwe Europese volkeren. Hij beval de vorm van de Heilige Liturgie - zowel van het Misoffer als van Goddelijke Officie - , zoals deze in de Stad (Rome) gevierd werden, vast te stellen en te bewaren. Zij ondersteunde op zeer grote wijze de monniken alsook de monialen die streden onder de regel van Sint-Benedictus, en die overal door de verkondiging van het Evangelie door hun leven tevens deze zeer heilzame zin van de Regel illustreerden "dat niets boven de dienst aan God te verkiezen is."² Op deze wijze heeft de Heilige Liturgie volgens de gebruiken van de Romeinen niet enkel het geloof en de vroomheid maar ook de cultuur van vele volkeren bevrucht. Het staat onwankelbaar vast dat de Latijnse Liturgie van de Kerk, met haar verschillende vormen in alle eeuwen van de christelijke tijd, zeer vele heiligen in het geestelijke leven gestimuleerd heeft en zovele volkeren in de deugd van de godsdienst versterkt en hun vroomheid bevrucht heeft.

Verscheidene andere Pausen hebben in de loop der eeuwen er bijzondere zorg aan besteed opdat de Heilige Liturgie deze taak nog werkzamer zou vervullen, onder wie de Heilige Pius V uitmunt. Op aansporen van het Concilie van Trente heeft hij met grote pastorale ijver de gehele cultus van de Kerk vernieuwd, de uitgave verzorgd van de verbeterde liturgische boeken "naar de norm van de Vaders hervormd" en deze tot gebruik van de Latijnse Kerk gegeven.

Onder de liturgische boeken van de Romeinse Ritus steekt het *Missale Romanum* boven alle andere uit. Het is in de stad Rome ontstaan en heeft in de volgende eeuwen geleidelijk vormen aangenomen die grote gelijkenis vertonen met degene die in meer recente tijden geldt.

"Ditzelfde doel hebben de Pausen in de volgende tijden nagestreefd toen zij het nieuwe aan het oude aanpasten en de riten en liturgische boeken vastlegden en vervolgens aan het begin van onze eeuw een meer uitvoerige vernieuwing aangevat hebben."³ Zo handelden onze Voorgangers Clemens VIII, Urbanus VIII, de heilige Pius X⁴, Benedictus XV, Pius XII en de zalige Johannes XXIII.

In recentere tijden echter drukte het Tweede Vaticaans Concilie de wens uit dat, met de geboden inachtneming en eerbied tegenover de goddelijke cultus, deze opnieuw zou worden hervormd en aangepast aan de noden van onze tijd. Door dit verlangen bewogen keurde Onze voorganger Paus Paulus VI de hervormde en gedeeltelijk vernieuwde liturgische boeken goed; overal ter wereld, vertaald in vele volkstalen, zijn zij door de bisschoppen alsook de priesters en gelovigen gewillig ontvangen. Johannes Paulus II heeft de derde editie van de *editio typica* van het Romeinse missaal bekrachtigd. Op deze wijze hebben de Romeinse Pausen ervoor gezorgd dat "dit als het ware liturgische gebouw ... wederom schitterend zou verschijnen met waardigheid en harmonie."⁵

In sommige regio's echter waren en blijven niet weinige gelovigen met grote liefde en gevoel verbonden met de vroegere liturgische vormen die hun cultuur en hun geest zo grondig doordrongen hebben zodat Paus Johannes Paulus II, bewogen door de pastorale zorg van deze gelovigen, in het jaar 1984 met het bijzondere indult "*Quattuor*

Bachelor Scriptie Theologie en Levensbeschouwing

abhinc annos", ontworpen door de Congregatie voor de Goddelijke Eredienst, de mogelijkheid gaf om het Romeins missaal, uitgegeven door Johannes XXIII, te gebruiken; wederom in het jaar 1988 spoorde Johannes Paulus II, met als *motu proprio* gegeven apostolische brief "[Ecclesia Dei Adflicta](#)", de bisschoppen aan om deze mogelijkheid rijklijk en overvloedig tot welzijn van alle gelovigen die erom vroegen, aan te wenden.

Nadat Onze voorganger Johannes Paulus II reeds de dringende beden van deze gelovigen nauwkeurig afgewogen had en ook Wij geluisterd hebben naar de Vaders Kardinalen in het consistorie dat op 23 maart van het jaar 2006 heeft plaatsgehad, na alles rijp overwogen te hebben en de Heilige Geest aanroepen te hebben en vertrouwend op de hulp van God, BESLISSEN Wij met de huidige apostolische brief het volgende:

Het *Missale Romanum*, gepromulgeerd door Paulus VI, is de gewone uitdrukking (*ordinaria expressio*) van de *Lex orandi* van de Katholieke Kerk van de Latijnse ritus. Echter het *Missale Romanum*, door de heilige Pius V gepromulgeerd en door de zalige Johannes XXIII opnieuw uitgegeven, dient beschouwd te worden als de buitengewone vorm (*extraordinaria expressio*) van dezelfde *Lex orandi* van de Kerk en dient wegens het eerbiedwaardige en oude gebruik ervan de gepaste eer te genieten. Deze twee uitdrukkingen van de *Lex orandi* van de Kerk zullen in geen geval leiden tot een verdeeldheid in de *Lex credendi* van de Kerk; ze zijn immers twee gebruiken van de éne Romeinse ritus.

Het is dus toegestaan om het Misoffer volgens de door de zalige Johannes XXIII gepromulgeerde en nooit afgeschafte *Editio typica* van het Romeins missaal van het jaar 1962 te vieren als buitengewone vorm van de liturgie van de Kerk. De voorwaarden van de voorafgaande documenten "*Quattuor abhinc annos*" en "[Ecclesia Dei Adflicta](#)", opgesteld voor het gebruik van dit missaal, worden als volgt gewijzigd:

In Missen die zonder volk gecelebreerd worden, kan elke katholieke priester van de Latijnse ritus, seculier of regulier, of het Romeins missaal uitgegeven door de zalige paus Johannes XXIII in het jaar 1962 of het Romeins missaal, gepromulgeerd door paus Paulus VI in het jaar 1970 gebruiken en dit elke dag behalve tijdens het Heilig Triduum. Voor zulk een viering, volgens het éne of het andere missaal, heeft de priester geen toestemming nodig van de Heilige Stoel noch van zijn Ordinarius.

Indien gemeenschappen van instituten van het gewijde leven en gezelschappen van apostolisch leven –hetzij van pauselijk of diocesaan recht- het wensen om bij de conventsvieringen oftewel 'gemeenschapsvieringen' in het eigen oratorium de Heilige Mis volgens de editie van het Romeins missaal, gepromulgeerd in 1962, te vieren, dan is dit toegestaan. Indien een individuele gemeenschap of een geheel instituut of gezelschap deze vieringen dikwijls, gewoonlijk of permanent wil doen, dan is de zaak van de hogere oversten om naar de norm van het recht en volgens de wetten en particuliere statuten te beslissen.

Tot de vieringen van de Heilige Mis zoals vermeld in [art. 2](#) kunnen, *servatis de iure servandis*, ook christengelovigen die uit eigen beweging daarom vragen, toegelaten worden.

§ 1. In de parochies waar op stabiele wijze een groep van gelovigen bestaat die de vroegere liturgische traditie aanhangen, dient de pastoor hun verzoek om de Heilige Mis te vieren volgens de ritus van het Romeins missaal, uitgegeven in 1962, gaarne te ontvangen. Hij dient er op toe te zien dat het welzijn van deze gelovigen harmonisch overeenkomt met de gewone pastorale zorg van de parochie en, onder de leiding van de bisschop volgens *canon* 392, onenigheid te vermijden en de eenheid van de gehele Kerk te bevorderen.

§ 2. De viering volgens het missaal van de zalige Johannes XXIII kan plaatsvinden op weekdays; op zondagen en feestdagen kan echter slechts één zulke viering gehouden worden.

§ 3. Voor de gelovigen en de priesters die dit verlangen dient de pastoor tevens vieringen toe te staan in deze buitengewone vorm voor bijzondere omstandigheden zoals huwelijken, begrafenissen en gelegenhedsvieringen zoals bv. bedevaarten.

§ 4. Priesters die het missaal van de zalige Johannes XXIII gebruiken, moeten bekwaam zijn en niet door het recht gehinderd.

§ 5 In kerken die geen parochiekerken of conventskerken zijn, is het zaak van de rector van de kerk om toelating omtrent het bovenvermelde te verlenen.

In missen volgens het missaal van de zalige Johannes XXIII die gecelebreerd worden met volk kunnen de lezingen tevens in de volkstaal verkondigd worden, gebruik makende van edities die door de Heilige Stoel erkend zijn. Indien een groep gelovigen, zoals vermeld onder [art. 5 § 1.](#), niet het gevraagde van de pastoor bekomen hebben, dienen zij hiervan de diocesane bisschop in te lichten. De bisschop wordt nadrukkelijk verzocht om aan hun wensen te voldoen. Indien hij in zulke vieringen niet kan voorzien, dient de zaak doorverwezen te worden naar de [Pauselijke Commissie 'Ecclesia Dei'](#).

Een bisschop die wil voorzien in deze verzoeken van de christengelovigen, maar omwille van verschillende redenen verhinderd wordt, kan de zaak toevertrouwen aan de [Pauselijke Commissie 'Ecclesia Dei'](#) die hem raad en hulp zal geven.

§ 1. De pastoor, na alles goed overwogen te hebben, kan de toestemming geven om de oude rituelen te gebruiken

Bachelor Scriptie Theologie en Levensbeschouwing

voor het toedienen van de Sacramenten van Doopsel, Huwelijk, Biecht en Ziekenzalving indien dit voor het welzijn van de zielen aanbevelenswaardig is.

§ 2. Aan ordinarii wordt de faculteit gegeven om het Sacrament van het Vormsel te vieren volgens het oude Romeinse *Pontificale* indien dit voor het welzijn van de zielen aanbevelenswaardig is.

§ 3. Clerici *in sacris constitutis* hebben het recht om het Romeins brevier te gebruiken, gepromulgeerd door de zalige Johannes XXIII in 1962.

Het is het recht van de ordinarius van een bepaalde plaats om, indien hij dit opportuun acht, een personele parochie op te richten volgens *can. 518* voor vieringen volgens de oude vorm van de Romeinse ritus en een rector of kapelaan te benoemen *servatis de iure servandis*.

De [Pauselijke Commissie 'Ecclesia Dei'](#), opgericht door Johannes Paulus II in 1988, vervolgt het uitoefenen van haar taak. Deze Commissie zal de vorm, taken en normen hebben die de Paus het wenst toe te bedelen.

Deze Commissie, naast de faculteiten die zij reeds geniet, zal de autoriteit van de Heilige Stoel uitoefenen, wakende over de observantie en de toepassing van deze disposities.

Afsluiting

Wij bevelen dat al wat door Ons in deze motu proprio gegeven Apostolische Brieven beslist is, rechtskracht heeft en gelding heeft en vanaf 14 september van dit jaar, op het Feest van de Verheffing van het Heilig Kruis, in acht genomen wordt.

Gegeven te Rome, bij St. Pieter, op de zevende dag van de maand juli 2007, in het derde jaar van Ons Pontificaat.

Benedictus PP. XVI

Bron:

<http://www.rkdocumenten.nl/index.php?docid=1901> en 'Het Heilig Misoffer', de onveranderlijke gebeden volgens het missale Romanum van de Zalige paus Johannes XXIII, Nationale raad voor Liturgie 's-Hertogenbosch 15 augustus 2007